



Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ

ПРЭЗІДЭНЦКІЯ ВЫБАРЫ
11 кастрычніка 2015 года

Канчатковая справаздача Місіі па назіранні за выбарамі
АБСЕ/БДПЧ



Варшава
28 студзеня 2016

ЗМЕСТ

I.	КАРОТКАЕ РЭЗЮМЭ	1
II.	УВОДЗІНЫ І ПАДЗЯКІ	4
III.	ПАЛІТЫЧНАЯ АБСТАВІНЫ	5
IV.	ПРАВОВАЯ БАЗА І ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА.....	6
A.	ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА.....	6
B.	ПРАВОВАЯ БАЗА	6
V.	ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ	8
VI.	РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ.....	10
VII.	РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ	12
VIII.	ВЫБАРЧАЯ КАМПАНІЯ.....	13
A.	УМОВЫ ПРАВЯДЗЕННЯ ВЫБАРЧАЙ КАМПАНІІ.....	13
B.	ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІІ.....	15
IX.	СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ.....	16
A.	АГУЛЬНЫ АГЛЯД	16
B.	ПРАВОВАЯ БАЗА	17
C.	ВЫНІКІ МАНІТОРЫНГУ ЗА СМІ.....	18
X.	СКАРГІ І ЗВАРОТЫ.....	19
XI.	ГРАМАДЗЯНСКІЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ.....	21
XII.	ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ І ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ	22
A.	ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ	22
B.	АДКРЫЦЦЕ УЧАСТКАЎ І ГАЛАСАВАННЕ	23
C.	ПАДЛІК	24
D.	ЗВ'ЯЗДЕННЕ І АБВЯШЧЭННЕ ВЫНІКАЎ	25
E.	СКАРГІ І ЗВАРОТЫ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ	26
XIII.	РЭКАМЕНДАЦЫІ	27
A.	ПРЫЯРЫТЭТНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ	27
B.	ІНШЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ	29
	ДАДАТАК I: КАНЧАТКОВЫЯ ВЫНІКІ.....	31
	ДАДАТАК II: СПІС НАЗІРАЛЬНІКАЎ У СКЛАДЗЕ ММНВ.....	32
	ІНФАРМАЦЫЯ ПРА АБСЕ/БДПЧ	41

**РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ
ПРЭЗІДЭНЦКІЯ ВЫБАРЫ
11 КАСТРЫЧНІКА 2015 ГОДА**

Канчатковая справаздача Місіі па назіранні за выбарамі АБСЕ/БДПЧ¹

I. КАРОТКАЕ РЭЗІЮМЭ

Услед за афіцыйным запрашэннем ад уладаў Рэспублікі Беларусь Бюро АБСЕ па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (АБСЕ/БДПЧ) стварыла Місію па назіранні за прэзідэнцкімі выбарамі (МНВ), прызначанымі на 11 кастрычніка 2015 г. МНВ АБСЕ/БДПЧ ажыццяўляла назіранне дзеля таго, каб вызначыць, ці адпавядаюць выбары абавязацельствам у рамках АБСЕ, іншым міжнародным абавязацельствам і стандартам па правядзенні дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Для назірання ў дзень выбараў, АБСЕ/БДПЧ аб'яднала намаганні з дэлегацыямі назіральнікаў з Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ), каб сфармаваць Міжнародную місію па назіранні за выбарамі (ММНВ). Кожная з устаноў, якія ўдзельнічалі ў гэтай ММНВ прытрымліваюцца Дэкларацыі прынцыпаў міжнароднага назірання за выбарамі 2005 года.

Прэзідэнцкія выбары, якія адбыліся 11 кастрычніка, паказалі, што Беларусь яшчэ мае прайсці значны шлях да выканання сваіх абавязкаў у рамках АБСЕ па правядзенні дэмакратычных выбараў. Гэта падкрэслівае неабходнасць палітычнай волі для ажыццяўлення комплексных рэформаў. Былі адзначаныя некаторыя пэўныя паляпшэнні і спрыяльнае стаўленне. Наяўнасць істотных праблемаў, у прыватнасці, падчас падліку галасоў і занясення вынікаў у пратаколы, ставіць пад сумнеў сумленнасць выбарчага працэсу. Кампанія і дзень выбараў прайшлі мірна.

Нягледзячы на спрыяльную дзейнасць дзяржаўных органаў улады, правая база істотна не змянілася ад моманту мінулых прэзідэнцкіх выбараў. У папярэдніх справаздачах было выяўлена, што яна недастаткова забяспечвае выкананне патрабаванняў Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і іншых міжнародных стандартаў падчас правядзення выбараў. У папраўках ў Выбарчы кодэкс, унесеныя у 2013 і 2014 гадах, не быў ўлічаны шэраг рэкамендацыяў АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы, сярод якіх такія ключавыя рэкамендацыі, як неабходнасць у збалансаваным складзе выбарчых камісій, а таксама рэкамендацыі адносна правядзення датэрміновага галасавання. Такія правыя недахопы абмяжоўваюць свабоднае волевыяўленне выбаршчыкаў.

У адказ на адкрытае і неабмежавальнае запрашэнне з боку беларускіх уладаў структураў Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі, Цэнтральная выбарчая камісія праявіла добразычлівае стаўленне да міжнародных назіральнікаў. Яна ажыццявіла тэхнічную падрыхтоўку і прыняла ўсе рашэнні ў вызначаныя законам тэрміны. Усе рашэнні былі прынятыя адзінагалосна і разам з нормамі і метадычнымі рэкамендацыямі былі апублікаваныя на сайце ЦВК. Аднак адсутнасць ясных і празрыстых прававых крытэраў фарміравання складу тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК) і ўчастковых выбарчых камісій (УВК) дазволіла мясцовым органам улады прызначаць сябраў камісіі паводле свайго меркавання, што не забяспечвае інклюзіўнасці. Агулам некаторыя зацікаўленыя бакі, якія маюць дачыненне да выбарчага працэсу, паставілі пад сумнеў незалежнасць і неперадузятасць выбарчых камісій.

¹ Англійская версія дадзенай справаздачы з'яўляецца адзіным афіцыйным дакументам. Існуе неафіцыйны пераклад на беларускую і рускую мовы.

ЦВК не апублікавала агульную колькасць надрукаваных і размеркаваных бюлетэняў, і ў цэлым, працэсу бракавала адказнасці і ён не быў даступны для назіральнікаў. ТВК арганізавалі базавую падрыхтоўку для кіраўніцтва УВК па датэрміновым галасаванні і працэдурах у дзень выбараў, курсы навучання адрозніваліся па комплекснасці і метадалогіі.

УВК адказваюць за рэгістрацыю выбаршчыкаў па падставе інфармацыі, перададзенай мясцовымі ўладамі, пры гэтым адсутнічае пастаянны ці цэнтралізаваны спіс выбаршчыкаў, што не забяспечвае прававых гарантый недапушчэння рэгістрацыі выбаршчыка на некалькіх участках. Перад днём выбараў ЦВК абвясціла, што ўсяго зарэгістравана 6 997 181 выбаршчыкаў. Сістэма рэгістрацыі выбаршчыкаў мае празмерна дазвольны характар і дапускае рэгістрацыю на выбарчым участку ў дзень галасавання без забеспячэння дастатковых прававых гарантый. Увогуле, МНВ АБСЕ/БДПЧ адчувала цяжкасці ў атрыманні базавай інфармацыі пра выбаршчыкаў ад выбарчых камісій, што значна паменьшыла празрыстасць выбарчай адміністрацыі.

ЦВК зарэгістравала 8 ініцыятыўных групаў з 15, якія падалі заяву на збор подпісаў, а пасля зарэгістравала чатырох кандыдатаў. Усе ініцыятыўныя групы мелі магчымасць збіраць подпісы ў падтрымку кандыдатаў па ўсёй краіне. Насуперак закону, аб'яднані, якія субсідуюцца дзяржавай, ўдзельнічалі ў зборы подпісаў на карысць дзеючага прэзідэнта. Праверка подпісаў была недастаткова празрыстая і падрывала давер да працэсу.

Сярод станоўчых момантаў варта адзначыць, што пасля серыі вызваленняў, якія адбыліся ў 2014 годзе, ў жніўні 2015 года прэзідэнт вызваліў астатніх міжнародна прызнаных палітычных вязняў, аднак ім было адмоўлена ва ўдзеле ў якасці кандыдатаў.

Упершыню ў якасці кандыдата ў прэзідэнты удзельнічала жанчына. Жанчыны былі шырока прадстаўленыя ў выбарчых камісіях: 59 і 71,5 адсоткаў сябраў ТВК і УВК адпаведна. Пасады сакратара ва ўсіх ТВК займалі жанчыны, але толькі траціна старшыняў ТВК была прадстаўленая жанчынамі. Чацвёрта сябраў ЦВК, у тым ліку і старшыня, – жанчыны.

Усе кандыдаты праводзілі перадвыбарчую агітацыю па ўсёй краіне і маглі бесперашкодна звяртацца са сваімі пасланямі да электарату. Перадвыбарчая агітацыя насіла стрыманы характар, але актывізавалася ў апошнія два тыдні. Дзейсныя палажэнні і законы 2011 і 2012 гадоў абмяжоўваюць фундаментальныя свабоды аб'яднанняў, сходаў і выказванняў. Толькі адзін кандыдат, які ў сваёй выбарчай праграме акцэнтаваў увагу на сацыяльна-эканамічных праблемах, адкрыта крытыкаваў дзеючага прэзідэнта. Гэта абмежавала выбар электарату.

У перыяд кампаніі дзейнічалі няроўныя ўмовы правядзення агітацыі, што прывяло да размывання межаў паміж партыйнымі інтарэсамі і дзяржавай, што супярэчыць пунктам 5.4, 7.6 і 7.7 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г. У той час, як старшыня штабу дзеючага прэзідэнта сышла ў адпачынак са свайго міністэскага паста, высокапастаўленыя дзяржслужачыя і службовыя асобы праводзілі агітацыйную дзейнасць у свой працоўны час ад імя дзеючага прэзідэнта. Шэраг агітацыйных мерапрыемстваў быў праведзены на дзяржаўных прадпрыемствах і некаторыя грамадскія аб'яднанні і ўстановы, якія субсідзіруюцца дзяржавай, праводзілі кампанію ў падтрымку дзеючага прэзідэнта.

Дапаўненні ў заканадаўства, прынятыя ў 2013 годзе, павысілі максімальны памер ахвяраванняў і ліміт выдаткаў, але скасавалі дзяржаўнае фінансаванне. Кандыдаты мелі права выкарыстоўваць свае асабістыя сродкі і ахвяраванні на правядзенне кампаніі. Падаўжэнне тэрміну для збору і выкарыстання фінансавых сродкаў стала крокам, які быў пазітыўна ацэнены кандыдатамі ў прэзідэнты. Дабрачынным і рэлігійным арганізацыям і арганізацыям, якія фінансуюцца дзяржавай, правамоцна не дазволена рабіць унёс ў выбарчыя фонды, аднак

некаторыя грамадскія аб'яднанні, якія фінансуюцца з бюджэту, выдаткоўвалі фінансавыя сродкі і ўнёскі ў неграшовай форме падчас збору подпісаў і правядзення кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта. ЦВК публікавала інфармацыю аб агульнай суме паступленняў і выдаткаў кандыдатаў. Поўных фінансавых справаздачаў кандыдатаў не было ў адкрытым доступе. Гэта, разам з адсутнасцю патрабавання па правядзенні аўдыту, не забяспечыла дастатковай празрыстасці фінансавання кампаніі.

Нягледзячы на абмежаваныя ўмовы выкарыстання СМІ, кандыдаты мелі магчымасць данесці свае ідэі да грамадства. Вынікі маніторынгу СМІ, які ажыццяўляла МНВ АБСЕ/БДПЧ, паказалі, што дзеючы прэзідэнт быў найбольш заўважны, дзякуючы шырокаму асвятленню яго асобы падчас выканання ім сваіх службовых абавязкаў. Апроч таго, некаторыя дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі працавалі такім чынам, каб сфармуляваць палітычныя пасланні на ягоную карысць, і актыўна стымулявалі ўдзел выбаршчыкаў. Быў забяспечаны бясплатны роўны доступ да дзяржаўных СМІ без цензуры, што было станоўча ацэнена кандыдатамі, а таксама СМІ даносілі да грамадства інфармацыю для выбаршчыкаў. Трэцяга кастрычніка адбыліся дэбаты ў прамым эфіры паміж трыма перадвыбарчымі штабамі, апроч дзеючага прэзідэнта.

Некаторыя рашэнні выбарчых камісій, у тым ліку адносна канчатковых вынікаў галасавання, не падлягаюць юрыдычнаму абскарджванню, і існуюць неапраўданыя абмежаванні кола асобаў, якія могуць падаваць скаргі, у залежнасці ад іх прадмета. Больш за 2 000 скаргаў і зваротаў былі падазеныя ў перыяд выбараў, амаль усе яны былі адхіленыя. Большасць скаргаў тычылася парушэнняў ў час галасавання і падліку, злоўжывання адміністрацыйным рэсурсам для збору подпісаў і правядзення кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта і прызначэння складу ТВК і УВК. ЦВК разгледзела толькі 4 з 400 скаргаў на адкрытых паседжэннях, але не апублікавала інфармацыю пра іх. Агулам, урэгуляванне скаргаў выбарчымі камісіямі было недастаткова празрыстым і не з'яўлялася сродкам абароны правоў.

Канстытуцыя і прававая база прадугледжваюць роўны ўдзел мужчын і жанчын у выбарчым працэсе. Упершыню ў якасці кандыдата ў прэзідэнты удзельнічала жанчына. Жанчыны добра прадстаўленыя ў выбарчых камісіях: 59% і 72% сябраў ТВК і УВК адпаведна. Пасады сакратара ва ўсіх ТВК займалі жанчыны, але толькі траціна старшыняў ТВК была прадстаўленая жанчынамі. ЧацвёЗ дванаццаці сябраў ЦВК чатыры – жанчыны, у тым ліку і старшыня ЦВК.

Усяго былі акрэдытаваныя 43 572 грамадзянскіх назіральніка і 928 міжнародных назіральнікаў. Прыблізна дзве траціны ўсіх акрэдытаваных грамадзянскіх назіральнікаў прадстаўлялі грамадскія аб'яднанні, якія субсідуюцца дзяржавай. Правы грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў тлумачыліся і ажыццяўліся амбежавальна. Назіральнікі не маглі сачыць за ўсімі этапамі выбарчага працэсу, а выбарчыя камісіі былі надзеленыя вырашальнымі паўнамоцтвамі па адмаўленні ў доступе назіральнікам, што пярэчыць міжнародным нормам добрасумленнай практыкі. Тры незалежныя грамадзянскія назіральніцкія групы ажыццяўлялі доўгатэрміновае назіранне і рэгулярна публікавалі вынікі сваёй працы. Старшыня ЦВК публічна крытыкавала працу некаторых грамадзянскіх назіральнікаў. Хоць грамадзянскія назіральнікі ад грамадскіх аб'яднанняў прысутнічалі на большасці выбарчых участкаў у дзень выбараў, яны часта не маглі назваць арганізацыю, якую яны прадстаўлялі.

Згодна з законам, усе выбаршчыкі маюць права прагаласаваць датэрмінова за пяць дзён без неабходнасці тлумачыць прычыну. У цэлым працэдуру датэрміновага галасавання МНВ АБСЕ/БДПЧ ацаніла станоўча. Аднак, у 50 адсотках выпадкаў назіральнікам не было дазволена праверыць спісы выбаршчыкаў, а ў некаторых выпадках назіральнікам не давалі магчымасці сачыць за працэсам. У шэраг УВК былі падазеныя скаргі наконт меркаванага

несупадзення паміж яўкай і колькасцю подпісаў, пастаўленых у спісах выбаршчыкаў, а таксама на конт супярэчнасцяў у запаўненні штодзённых пратаколаў.

У дзень выбараў працэс галасавання быў ацэнены станоўча ў 94 адсотках назіранняў. Вялікай колькасці назіральнікаў ММНВ адмовілі ў доступе да спісаў выбаршчыкаў, а тых, хто меў доступ да спісаў, заўважылі на 47 участках групы ідэнтычных подпісаў. Прыкметы ўкідвання бюлетэняў — пачкі бюлетэняў — прысутнічалі на 5 выбарчых участках. Такія назіранні сведчаць аб сур'езных парушэннях.

Назіральнікі ацанілі падлік галасоў як негатыўны, пры гэтым прыблізна 30 адсоткаў выбарчых участкаў, на якіх вялося назіранне, атрымалі адзнаку “кепска” ці “вельмі кепска”, што сведчыць аб наяўнасці значных праблем. Адзін з пяці УВК не выконваў базавыя працэдуры з'яўдзення, такія як падлік колькасці подпісаў у спісах выбаршчыкаў і абавязковая перакрываваемая праверка, якая з'яўляецца важнай мерай перасцярогі. Назіральнікі ММНВ паведамілі аб значных працэдурных памылках або хібах ў адным з трох выпадкаў назірання, у тым ліку аб фальсіфікацыі вынікаў. У пяці выпадках назіральнікі паведамілі пра наяўнасць прыкмет укідвання бюлетэняў падчас падліку. Такія элементы ставяць пад сумнеў дакладнасць прадстаўленых вынікаў.

Працэс з'яўдзення быў ацэнены негатыўна ў 33 з 133 ТВК, на якіх вялося назіранне, што з'яўляецца істотнай лічбай. Некаторыя ТВК адклалі з'яўдзенне атрыманых ад УВК пратаколаў да наступнага дня без усялякай на тое прычыны і без апрацоўкі іх у прысутнасці сябраў участкавай выбарчай камісіі. Такія дзеянні не дадаюць упэўненасць у дакладнасці паведамляемых вынікаў. ЦВК абвясціла канчатковыя вынікі выбараў 16 кастрычніка, аднак не публікавала вынікі выбараў з разбіўкай па выбарчых участках, такім чынам абыходзячы асноўную гарантыю празрыстасці і падрываючы давер грамадскасці.

Увогуле, праблемы з доступам і празрыстасцю былі адзначаныя назіральнікамі ММНВ на ўсіх этапах у дзень выбараў. Назіральнікі ММНВ заявілі, што на 6 адсотках выбарчых участкаў, на якіх вялося назіранне, сябры УВК не ішлі з імі на паўнаўладнае супрацоўніцтва. У адной траціне выбарчых участкаў падчас падліку галасоў назіральнікі ММНВ паведамілі, што некалькі УВК прыняла наўмысныя дзеянні, каб паменшыць доступ назіральнікаў. Акрамя таго, падз'яўдзенню вынікаў у ТВК бракавала празрыстасці. Назіральнікі ММНВ былі абмежаваныя ў сваёй працы ў 77 ТВК і не маглі добра бачыць працэс ў 23 ТВК. Паўнаўладнае назіранне не было магчыма ў 14 ТВК.

Незалежныя грамадзянскія арганізацыі назіральнікаў і адзін кандыдат аспрэчвалі вынікі выбараў на розных узроўнях. 1 326 скаргаў былі пададзеныя датычна парушэнняў датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў. Адзін кандыдат падаў агульную скаргу ў ЦВК, якая налічвала 1 287 меркаваных парушэнняў, патрабуючы ад ЦВК прызнаць несапраўднымі вынікі выбараў па ўсёй краіне; гэтая скарга была адхіленая. У цэлым, разгляд скаргаў не з'явіўся эфектыўным сродкам прававой абароны і, магчыма, пакінуў парушэнні без санкцый.

II. УВОДЗІНЫ І ПАДЗЯКІ

Услед за афіцыйным запрашэннем ад уладаў Рэспублікі Беларусь і на падставе рэкамендацыі Місіі па ацэнцы патрэбаў, праведзенай з 14 па 17 ліпеня, Бюро АБСЕ па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (АБСЕ/БДПЧ) стварыла 26 жніўня Місію па назіранні за прэзідэнцкімі выбарамі (МНВ), прызначанымі на 11 кастрычніка 2015 г.² МНВ ўзначаліў пасол

² [Гл. усе папярэднія справаздачы АБСЕ/БДПЧ па Беларусі.](#)

Жак Фор, яна складалася з 13 экспертаў, якія працавалі ў Мінску, і 36 доўгатэрміновых назіральнікаў, размешчаных па ўсёй краіне. Сябры місіі былі ўзятыя з 21 дзяржаў-удзельніц АБСЕ.

Для назірання ў дзень выбараў АБСЕ/БДПЧ аб'яднала намаганні з дэлегацыямі назіральнікаў з Парламенцкай асамблеі АБСЕ (ПА АБСЕ) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ), каб сфармаваць Міжнародную місію па назіранні за выбарамі (ММНВ). Дзеючы Старшыня АБСЕ прызначыў Кента Харштэда (Швецыя) Спецыяльным каардынатарам і кіраўніком місіі кароткатэрміновых назіральнікаў АБСЕ. Джым Уолш (Ірландыя) ачоліў дэлегацыю ПА АБСЕ і Рэха Дэнемеч (Турцыя) узначаліў дэлегацыю ПАСЕ. У агульнай складанасці назіранне ажыццяўлялі 399 назіральнікаў з 36 краін, у тым ліку 327 доўгатэрміновых (ДН) і кароткатэрміновых назіральнікаў (КН), разгорнутых АБСЕ/БДПЧ, а таксама 59 парламентарыяў і супрацоўнікаў ПА АБСЕ і 13 ад ПАСЕ. Назіранне за галасаваннем праводзілася на 1 520 з 6 129 выбарчых участках, назіранне за падлікам — на 173 выбарчых участках, звод вынікаў у табліцы назіраўся ў 133 з 146 тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК).

МНВ АБСЕ/БДПЧ ажыццяўляла назіранне дзеля таго, каб вызначыць, ці адпавядаюць выбары абавязацельствам у рамках АБСЕ і стандартам Савета Еўропы, а таксама міжнародным абавязацельствам па правядзенні дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Гэтая канчатковая справаздача выдаецца за Заявай аб пар'ядніх выніках і заключэннях, якая была апублікаваная на прэс-канферэнцыі ў Мінску 12 кастрычніка.

МНВ АБСЕ/БДПЧ жадае выказаць падзяку ўладам Беларусі за запрашэнне да назірання за выбарамі, Цэнтральнай камісіі па правядзенні выбараў і рэспубліканскіх рэфэрэндумаў (ЦВК) за яе супрацоўніцтва і прадастаўленне акрэдытацыі, таксама Міністэрству замежных спраў і іншым органам ўлады за іх дапамогу. Місія таксама выказвае сваю ўдзячнасць прадстаўнікам палітычных партый, сродкаў масавай інфармацыі, грамадзянскай супольнасці і іншым суразмоўцам за абмен поглядамі. МНВ АБСЕ/БДПЧ таксама выказвае падзяку дыпламатычным прадстаўніцтвам дзяржаў-удзельніц АБСЕ за іх супрацоўніцтва і падтрымку.

III. ПАЛІТЫЧНАЯ АБСТАВІНЫ

30 чэрвеня Палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу прызначыла прэзідэнцкія выбары на 11 кастрычніка. Гэта былі пятыя прэзідэнцкія выбары ад моманту набыцця Беларуссю незалежнасці ў 1991 годзе. У Канстытуцыю 1994 года былі двойчы ўнесеныя папраўкі шляхам рэспубліканскага рэфэрэндуму: у 1996 годзе былі пашыраныя паўнамоцтвы прэзідэнта, у 2004 годзе было скасаванае палажэнне, якое абмяжоўвала права адной асобы абірацца прэзідэнтам больш за два тэрміны.³ Гэтыя папраўкі дазволілі дзеючаму прэзідэнту Аляксандру Лукашэнку балатавацца ў прэзідэнты на пяты тэрмін.

Беларусь – гэта прэзідэнцкая рэспубліка, у якой выканаўчая ўлада валодае шырокімі паўнамоцтвамі. Палітычная сістэма характарызуецца слабай партыйнай сістэмай.

АБСЕ/БДПЧ ажыццяўляла назіранне за шасцю апошнімі выбарамі з 2001 года, усе з якіх былі ацэненыя як неадпавядаючыя абавязацельствам у рамках АБСЕ і міжнародным стандартам па

³ Камісія Савета Еўропы за дэмакратыю праз права (Венецыянская камісія) у сваім [заклучэнні аб Рэфэрэндуме, праведзеным у Беларусі 17 кастрычніка 2004 года](#), тады заявіла, што “пытанне адносна магчымасці сп-ра Лукашэнкі яшчэ раз вылучацца ў кандыдаты на наступных выбарах проста і выразна супярэчыць гэтаму закону (Канстытуцыі). Такім чынам, яно не можа вырашацца шляхам рэфэрэндуму”.

правядзенні дэмакратычных выбараў. Апошнія прэзідэнцкія выбары адбыліся ў снежні 2010 года і прывялі да вулічных пратэстаў і арышту сямі кандыдатаў у прэзідэнты і некалькіх сотняў грамадзян, грамадскіх актывістаў і журналістаў. 22 жніўня астатнія палітычныя вязні, асуджаныя ў тым ліку і за ўдзел у тых падзеях, былі вызваленыя да заканчэння поўнага тэрміну пакарання. З ўлікам таго, што права вылучацца ў кандыдаты выключае асоб з наяўнасцю папярэдняй судзімасці, яны не змаглі быць вылучаны ў кандыдаты, а далейшая дзейнасць, такая як удзел у несанкцыянаваных мерапрыемствах, можа прывесці да ўзнаўлення судовых выракаў.

Выбары праводзіліся падчас эканамічнага спаду і ў атмасферы заклапочанасці сітуацыяй з рэгіянальнай бяспекай. Гэта можна разглядаць як сур'ёзнае выпрабаванне на шляху паляпшэння адносінаў з партнёрамі краіны.

IV. ПРАВАЯ БАЗА І ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА

A. ВЫБАРЧАЯ СІСТЭМА

Прэзідэнт абіраецца на пяцігадовы тэрмін пасродкам выбараў у два туры па мажарытарнаму прынцыпу ў рамках адзінай нацыянальнай выбарчай акругі. У выпадку, калі ніхто з кандыдатаў не здоляе набраць больш за 50% пададзеных галасоў у першым туры, то праз два тыдні праводзіцца другі тур галасавання з удзелам двух кандыдатаў, якія набралі найбольшую колькасць галасоў у першым туры. Для прызнання выбараў адбыўшыміся, яўка выбаршчыкаў павінна скласці больш за 50% ад агульнай колькасці зарэгістраваных выбаршчыкаў. У выпадку прызнання выбараў не адбыўшыміся паўторныя выбары таксама патрабуюць яўкі не ніжэй за 50%. Гэта патрабаванне адносіцца да абодвух тураў, што патэнцыйна можа прывесці да цыклаў неадбыўшыхся выбараў.

B. ПРАВАВАЯ БАЗА

Выбарчы працэс рэгулюецца непасрэдна Канстытуцыяй і Выбарчым кодэксам.⁴ Прававая база істотна не змянілася ад моманту мінулых прэзідэнцкіх выбараў; у папярэдніх справаздачах АБСЕ/БДПЧ было выяўлена, што яна недастаткова забяспечвае выкананне абавязцельстваў у рамках АБСЕ і міжнародных стандартаў падчас правядзення выбараў. Нягледзячы на спрыяльную паслявыбарчую дзейнасць, у папраўках, прынятых у 2013 і 2014 гадах, не былі ўлічаныя ключавыя рэкамендацыі АБСЕ/БДПЧ.⁵ Апроч таго, насуперак пункту 5.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, не праводзілася грамадскіх абмеркаванняў з удзелам зацікаўленых бакоў да прыняцця гэтых паправак.⁶

Трэба разгледзець магчымасць комплекснай прававой рэформы і распрацаваць яе на аснове папярэдніх рэкамендацый АБСЕ/БДПЧ, у тым ліку Сумеснага меркавання АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі, і праз інклюзіўны працэс з усімі зацікаўленымі бакамі.

⁴ Дадатковымі крыніцамі рэгулявання з'яўляюцца Закон “Аб масавых мерапрыемствах” 1997 г., Закон “Аб сродках масавай інфармацыі” 2008 г., Грамадзянскі працэсуальны кодэкс 1999 г., Крымінальны кодэкс 1999 г., Кодэкс аб адміністрацыйных парушэннях 2003 г. і пастанаўленні Цэнтральнай выбарчай камісіі.

⁵ У сваіх выніковых справаздачах, прысвечаных выбарам 2010 і 2012 гадоў, МНВ АБСЕ/БДПЧ вынесла ўсяго 38 рэкамендацый, 16 з якіх паўтараліся ў справаздачах па выбарах у абодвух выпадках. З гэтых рэкамендацый толькі тры былі часткова выкананыя. У 2013 годзе Беларусь двойчы запрашала і прымала ў сябе місіі АБСЕ/БДПЧ, дзеля таго каб абмеркаваць папярэднія рэкамендацыі і запланаваныя папраўкі. У далейшым ад Беларусі не паступала ніякіх запятаў правесці афіцыйную прававую экспертызу папярэдніх ці прынятых паправак.

⁶ Паводле пункта 5.8 заканадаўства прымаецца пасля сканчэння публічных працэдур.

Заўважаныя недахопы прававой базы ўключаюць у сябе няясныя правілы фарміравання выбарчых камісій і ажыццяўлення працэсу праверкі подпісаў з боку тэрытарыяльных выбарчых камісіяў (ТБК), а таксама адсутнасць працэсуальных гарантыяў пры падліку галасоў і падвядзенні вынікаў галасавання, у тым ліку, адсутнасць патрабавання публікацыі неагрэгіраваных вынікаў выбараў, што супярэчыць пункту 7.4 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г.⁷ Прававыя сродкі супраць злоўжывання дзяржаўнымі рэсурсамі не з'яўляюцца дастатковымі, правы назіральнікаў і іншых удзельнікаў выбарчага працэсу абмежаваныя, а юрыдычная дапамога не эфектыўная. Усе разам гэтыя прававыя недахопы перашкаджаюць забеспячэнню празрыстасці і справядлівасці выбарчага працэсу.

Выбарчы кодэкс трэба змяніць, каб уключыць істотныя працэсуальныя гарантыі, якія забяспечваюць надзейнасць і празрыстасць ўсіх этапаў выбарчага працэсу, у прыватнасці, складу выбарчых камісій, праверкі подпісаў у падтрымку, правоў назіральнікаў, правядзення датэрміновага і мабільнага галасавання, а таксама сумленнага падліку галасоў і звязднення вынікаў.

У больш шырокім сэнсе, змены у палажэнні і законы, прынятыя ў 2011 і 2012 гг. яшчэ больш абмяжоўваюць свабоды аб'яднанняў, сходаў і слова.⁸ Закон надае органам улады дыскрэцыйныя паўнамоцтвы адмаўляць ў рэгістрацыі палітычным партыям і грамадскім аб'яднанням і пазбаўляць іх рэгістрацыі, а таксама крыміналізуе замежнае фінансаванне праваабарончых арганізацыяў.⁹ Нягледзячы на неаднаразовыя заявы, ніводная новая палітычная партыя не змагла зарэгістравацца з 2000 года, што суперэчыць пункту 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г.¹⁰ У выніку паправак былі ўведзеныя складаныя працэдуры атрымання дазволу на правядзенне грамадскіх сходаў і сталі больш жорсткімі меры пакарання за арганізацыю несанкцыянаваных мітынгаў.¹¹ Свабода слова была дадаткова абмежаваная забаронай заклікаў і ажыццяўлення дзеянняў, накіраваных на зрыў, адмену і перанос выбараў, у дадатак да існуючага крымінальнага і адміністрацыйнага пераследу за дыскрэдытацыю і абразу. Такія непарапартыйныя і неабгрунтаваныя прававыя абмежаванні не гарантуюць свабодную волю выбаршчыкаў і супярэчаць Капенгагенскаму дакументу АБСЕ 1990 года, Заўвага агульнага парадку № 25 Камітэта Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па правах чалавека

⁷ Паводле пункта 7.4 дзяржавы-ўдзельніцы абавязуюцца забяспечваць таемнае галасаванне або ўжыванне раўнацэннай працэдуры вольнага галасавання, а таксама сумленны падлік і абвясчэнне галасоў, публічнае абвясчэнне афіцыйных вынікаў.

⁸ Папраўкі былі ўнесены ў Выбарчы кодэкс, Законы “Аб масавых мерапрыемствах”, “Аб грамадскіх аб'яднаннях”, “Аб сродках масавай інфармацыі”, “Аб палітычных партыях”, Крымінальны кодэкс, Адміністрацыйна-працэсуальны кодэкс і Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях.

⁹ Закон аб палітычных партыях і закон аб грамадскіх аб'яднаннях прызначаюць празмерна цяжкі працэс рэгістрацыі і надаюць Міністэрству юстыцыі шырокія паўнамоцтвы адхіляць заяўкі на фармальных падставах, у тым ліку з-за граматычных і арфаграфічных памылак у заяўках. Ўказы Прэзідэнта № 24 ад 28 лістапада 2003 года і № 5 ад 31 жніўня 2015 года забараняюць грамадскім аб'яднанням карыстацца замежнымі сродкамі для розных мэтаў, уключаючы выбары, нарады, семінары і іншую палітычную дзейнасць. Атрыманне замежных фондаў з'яўляецца адміністрацыйным правапарушэннем ў адпаведнасці з артыкулам 23.24 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях. Паўторнае адміністрацыйнае правапарушэнне ў тым жа годзе з'яўляецца крымінальным злачынствам у адпаведнасці з артыкулам 369.2 Крымінальнага кодэкса.

¹⁰ Пункт 7.6 прадугледжвае, што краіны-ўдзельніцы павінны паважаць права асобных асобаў і груп асобаў ствараць ва ўмовах поўнай свабоды свае палітычныя партыі і іншыя арганізацыі. Зусім нядаўна, 14 жніўня, аргкамітэту Беларускай хрысціянскай дэмакратыі было адмоўлена ў рэгістрацыі ў Міністэрстве юстыцыі. 14 кастрычніка Вярхоўны суд пакінуў у сіле рашэнне пасля звароту.

¹¹ У [Сумесным заключэнні АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі аб Законе аб масавых мерапрыемствах](#) адзначаецца, што дзейсныя нормы, якія тычацца свабоды сходаў, выклікаюць сур'ёзную заклапочанасць адносна іх адпаведнасці міжнародным стандартам.

(СПЧ ААН) 1996 года, Міжнароднаму пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП) і іншым міжнародным абавязацельствам і стандартам.

Ва ўсе адпаведныя законы і ўказы неабходна ўнеці напраўкі для таго, каб якія-небудзь абмежаванні асноўных свабод мелі характар выключэнняў, накладваліся толькі тады, калі неабходна ў дэмакратычным грамадстве, былі суразмернымі з легітымнай мэтай і не прымяняліся адвольным і празмерна абмежавальным чынам.

Выбарчы кодэкс прадугледжвае два віды санкцый, папярэджанні і зняцце з уліку, якія могуць быць накладзеныя выбарчымі камісіямі на кандыдата за шэраг парушэнняў. Акрамя таго, суды могуць накладваць штрафы і турэмныя тэрміны. У той час, як штрафы за цяжкія парушэнні, як уяўляецца, нязначныя і, такім чынам, недастаткова стрымліваючыя, пазбаўленне рэгістрацыі кандыдата павінна быць толькі санкцыяй крайняга выпадку, пасля сур'ёзных і паўтаральных парушэнняў закона.

Закон трэба змяніць, каб прапісаць вычарпальны пералік магчымых выбарчых парушэнняў і адпаведных санкцый, якія павінны быць суразмернымі і мець стрымліваючае ўздзеянне.

V. ВЫБАРЧАЯ АДМІНІСТРАЦЫЯ

Падрыхтоўка і правядзенне выбараў ажыццяўляецца з выкарыстаннем трохузроўневай сістэмы выбарчых камісіяў, якая складаецца з ЦВК, 153 ТВК і 6 129 участкавых выбарчых камісіяў (УВК). 49 УВК былі сфарміраваныя пры дыпламатычных прадстаўніцтвах за мяжой.

ЦВК, створаная ў 2001 г., з'яўляецца адзіным пастаянна дзеючым выбарчым органам, пры гэтым толькі старшыня і сакратар працуюць на ўмовах поўнай занятасці. Шэсць з 12 сябраў ЦВК прызначаюцца прэзідэнтам, у тым ліку старшыня, а шэсць – абіраюцца Саветам Рэспублікі з кандыдатураў, рэкамендаваных сумеснымі рашэннямі абласных і Мінскага гарадскога Савета дэпутатаў і выканаўчых камітэтаў. ЦВК мае восем штатных супрацоўнікаў, у тым ліку кіраўніка юрыдычнага і адміністрацыйнага аддзела ЦВК, які таксама з'яўляецца сябрам ЦВК. Чацвёра сябраў ЦВК, у тым ліку і старшыня, – жанчыны. Старшыня ЦВК рэгулярна з'яўлялася ў СМІ на працягу ўсяго перыяду выбараў, часам робячы катэгарычныя каментары пра кандыдатаў і назіральнікаў. Тры кандыдаты ў прэзідэнты накіравалі ў ЦВК сваіх прадстаўнікоў з правам дарадчага голасу, і ўсе чатыры кандыдаты прызначылі 117 давераных асобаў агулам па краіне.¹²

Уладам варта перагледзець механізм прызначэння сябраў ЦВК, каб забяспечыць дастатковыя гарантыі яе незалежнасці і бесстароннасці і павысіць даверу грамадскасці да выбарчай адміністрацыі.

Цэнтральная выбарчая камісія праявіла добразычлівае стаўленне да міжнародных назіральнікаў. Яна ажыццявіла тэхнічную падрыхтоўку і прыняла ўсе рашэнні ў вызначаныя законам тэрміны. Усе рашэнні былі прынятыя адзінагалосна і разам з нормамаі і метадычнымі рэкамендацыямі былі сваечасова апублікаваныя на сайце ЦВК.

ЦВК распрацавала кіраўніцтва для ТВК і УВК і базавыя навучальныя матэрыялы для

¹² Згодна з Выбарчым кодэксам, кандыдаты маюць права накіроўваць у ЦВК сваіх прадстаўнікоў з правам дарадчага голасу і да 30 давераных асобаў па ўсёй краіне. Дзеючы прэзідэнт не вылучыў дарадчага сябра камісіі.

ніжэйшых камісій.¹³ ЦВК пакінула шэраг пытанняў істотна неўрэгуляванымі, у тым ліку выкарыстанне фота-прылад на выбарчых участках, размяшчэнне спісаў выбаршчыкаў і парадак мадыфікацыі спісаў выбаршчыкаў, што не забяспечыла адзіны падход пры вырашэнні гэтых пытанняў камісіямі ніжэйшага ўзроўню.

ЦВК трэба выпрацаваць падрабязныя працэдуры для аспектаў, якія да гэтага часу не ўрэгуляваныя Выбарчым кодэксам дзеля павышэння падсправаздачнасці, празрыстасці, усёахопнасці, надзейнасці і цэласнасць працэсу і забяспячэння зразумелых і адзіных правілаў для выбарчых камісій ніжэйшага ўзроўню.

Нягледзячы на тое, што Выбарчы кодэкс прадугледжвае незалежнасць выбарчых камісіяў ад любых органаў улады, дзяржаўныя органы выконвалі ключавую ролю ў прызначэнні сябраў камісіяў. ТВК фарміруюцца сумеснымі рашэннямі абласных і Мінскага гарадскога савета дэпутатаў і выканаўчых камітэтаў, а УВК – рашэннем раённых ці гарадскіх камітэтаў альбо мясцовых органаў улады. Не менш за адну траціну сябраў ТВК і УВК павінна быць вылучана палітычнымі партыямі і грамадскімі аб'яднаннямі, дзяржаўныя служачыя могуць складаць не больш за траціну сябраў камісіі, а ў склад кожнай камісіі не можа ўваходзіць больш за аднаго прадстаўніка ад кожнай арганізацыі, якая вылучае сваіх чальцоў. Нягледзячы на тое, што Выбарчы кодэкс забараняе ўваход у склад выбарчых камісій кіраўнікам мясцовых выканаўчых і адміністрацыйных органаў, МНВ АБСЕ/БДПЧ адзначыла, што іншыя прадстаўнікі вышэйшага кіраўніцтва гэтых органаў, такія як намеснікі старшыняў ці загадчыкі аддзелаў, займаюць кіруючыя пасады ў некаторых ТВК альбо кіруюць іх працай.¹⁴

Юрыдычныя прынцыпы фарміравання складу чальцоў ТВК і УВК патэнцыйна маглі б забяспечыць збалансаванае прадстаўленне разнастайных поглядаў. Аднак адсутнасць ясных прававых крытэраў абрання ў склад выбарчых камісій пакоідае гэты працэс цалкам у кампетэнцыі мясцовых органаў улады.¹⁵ Гэта дало ім фактычныя паўнамоцтвы па прыняцці рашэнняў у выбарчых камісіях. Толькі некалькі прадстаўнікоў апазіцыйных групаў трапілі ў склад ТВК і УВК, пры гэтым ніводны з іх не атрымаў кіруючую пасаду.¹⁶ Іхнія скаргі, якія тычаліся адмовы ў прызначэнні прадстаўнікоў у склад камісій, былі, як правіла, адхіленыя як “беспадстаўныя”. І наадварот, праўладныя грамадскія аб'яднанні былі паспяховымі у вылучэнні — па меншай меры 8 з 10 з іх кандыдатаў быў прызначаны у камісіі.¹⁷ У агульнай складанасці, мясцовыя органы ўлады прызначылі паводле 2 623 сябраў ТВК і 66 941 сябраў УВК. Працэс вылучэння не з'яўляўся інклюзіўным і быў недастаткова празрыстым. Апазіцыя і шэраг прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасці, у тым ліку грамадзянскіх назіральнікаў і праваабаронцаў, паставілі пад сумнеў незалежнасць і неперадузятасць выбарчай адміністрацыі.

¹³ У прыватнасці, Пастанова ЦВК №11 ад 14 мая (Кіраўніцтва для УВК) сцвярджае, што “Старшыня УВК не мае права ігнараваць запыты назіральнікаў і павінны гарантаваць, што яны знаходзяцца ў месцы, дзе яны могуць назіраць за падлікам галасоў.” Аднак, кіраўніцтва УВК атрымала шырокую свабоду дзеянняў ў стануленні да назіральнікаў. Гл. “дзень выбараў”.

¹⁴ МНВ АБСЕ/БДПЧ мела магчымасць назіраць гэта у ТВК Мінску (Заводскі раён), у Гомельскай вобласці (Буда- Кашалёўскі і Рагачоўскі раёны), Гродзенскай (Ленінскі раён г. Гродна, Бераставіцкі і Свіслацкі раёны) і ў некалькіх ТВК у Магілёўскай вобласці.

¹⁵ Раней падобная заклапочаннасць выказвалася у [Сумесным заключэнні АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі аб папраўках у Выбарчы кодэкс](#).

¹⁶ Суразмоўцы з кааліцыі “Права выбару 2015”, грамадскай назіральніцкай групы, праінфармавалі МНВ АБСЕ/БДПЧ, што з 374 прадстаўнікоў, вылучаных імі ў УВК, толькі 10 былі прызначаныя ў склад камісіяў, ўвогуле, каля паловы аднаго адсотка прызначаных сябраў камісій належалі да незалежных арганізацый або апазіцыйных партый.

¹⁷ *Белая Русь* атрымала 90,1 адсоткаў прызначэнняў намінантаў; *Рэспубліканскі саюз моладзі* (БРСМ) – 87,8 адсоткаў; і *Федэрацыя прафсаюзаў* (ФПС) – 84 адсоткаў.

Дзеля таго каб забяспечыць сапраўды плюралістычны склад выбарчых камісій і ўмацаваць давер да выбарчай адміністрацыі, варта разгледзець магчымасць перагляду сістэмы вылучэння і прызначэння сябраў выбарчых камісій і забяспечыць уключэнне сябраў камісій, якіх вылучаюць удзельнікі выбараў, на ўсіх узроўнях выбарчай адміністрацыі.

ТВК праводзілі паседжанні, на якіх маглі прысутнічаць назіральнікі. ТВК арганізавалі базавы інструктаж для кіраўніцтва УВК па датэрміновым галасаванні і па выбарчым працэсе ў дзень галасавання. Паводле паведамленняў доўгатэрміновых назіральнікаў МНВ АБСЕ/БДПЧ, курсы навучання адрозніваліся па комплекснасці і метадалогіі. Жанчыны былі шырока прадстаўленыя ў выбарчых камісіях: 59% і 71,5% сябраў ТВК і УВК адпаведна. Пасады сакратара ва ўсіх ТВК займалі жанчыны, але толькі траціна старшыняў ТВК была прадстаўленая жанчынамі.

ЦВК падрыхтавала агульныя біяграфічныя звесткі пра кандыдатаў, якія былі дасланыя выбаршчыкам па пошце і размешчаныя ў адмыслова прызначаных месцах і на выбарчых участках. ЦВК надрукавана плакаты з агульнай інфармацыяй для выбаршчыкаў; аднак яна не ініцыявала ніякай інфармацыйнай кампаніі для выбаршчыкаў ў сродках масавай інфармацыі. Інваліды па зроку мелі магчымасць атрымаць трафарэты і звесткі пра кандыдатаў на шрыфце Брайля.¹⁸ Большасць выбарчага матэрыялу была падрыхтаваная на беларускай і рускай мовах, але некаторая частка была даступная толькі па-руску.

ЦВК замовіла друк 7 285 000 бюлетэняў паводле звесткаў пра колькасць выбаршчыкоў, аднак не апублікавала агульную колькасць надрукаваных і размеркаваных бюлетэняў. У цэлым, працэсу друку і размеркавання бюлетэняў не хапала падсправаздачнасці і ён не быў даступны для назіральнікаў.

VI. РЭГІСТРАЦЫЯ ВЫБАРШЧЫКАЎ

Грамадзяне, якім споўнілася на дзень выбараў 18 год, маюць права прагаласаваць на ўчастку па месцы жыхарства. Згодна з Выбарчым кодэксам, у галасаванні ня могуць прымаць удзел грамадзяне, прызнаныя судом законна абмежаванымі ў праве і/ці дзяздольнасці, а таксама асобы, якія ўтрымліваюцца па судоваму выраку ў месцах пазбаўлення волі.¹⁹ Пазбаўленне выбарчага права зняволеных, незалежна ад цяжкасці ўчыненага злачынства і асобаў, якія ўтрымліваюцца ў следчым ізалятары, не адпавядае прынцыпу ўсеагульнага выбарчага права.²⁰ Сярод пазітыўных момантаў варта адзначыць, што 24 верасня ЦВК прыняла пастанаву, якое надзяляе правам голасу грамадзян, асуджаных да арышту за ўчыненне злачынства на тэрмін да трох месяцаў.²¹

¹⁸ У адказ на крытыку датычна незварота належнай увагі да галасавання інвалідаў, 24 верасня ЦВК прыняла рашэнне, якое разам з іншымі мерамі, патрабавала ад БРСМ забяспечыць добраахвотнікаў для палягчэння доступу інвалідаў-выбаршчыкаў на выбарчыя ўчасткі і дапамогі ім у галасаванні. Такая мера з'яўляецца праблематычнай, улічваючы, што праўрадавае аб'яднанне БРСМ таксама было ўцягнута ў збор подпісаў і агітацыю на карысць дзеючага прэзідэнта.

¹⁹ 28 верасня 2015 г. Беларусь падпісала Канвенцыю Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб правах інвалідаў, але яшчэ не ратыфікавала. Канвенцыя патрабуе, каб дзяржавы "гарантавалі інвалідам палітычныя правы і магчымасць карыстацца імі нароўні з іншымі".

²⁰ Згодна з пунктам 7.3 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, краіны-удзельніцы "гарантуюць дарослым грамадзянам усеагульнае і роўнае выбарчае права", а паводле пункта 24, абмежаванне правоў і свабодаў павінна быць "строга суразмерна прызначэнню гэтага закона". У адпаведнасці з пунктам 14 Заўвага агульнага парадку 25, прынятых Камітэтам па правах чалавека ў 1996 годзе, прычыны пазбаўлення права голасу павінны быць "аб'ектыўнымі і абгрунтаванымі".

²¹ Пастанова ЦВК № 78 дазволіла тым, хто знаходзіцца пад хатнім арыштам, ажыццявіць сваё права голасу.

Усеагульнае пазбаўленне выбарчых правоў грамадзянаў у дасудовым затрыманні або тым, якія адбываюць пакаранне, незалежна ад цяжару здзейсненага злачынства трэба пераглядзець, каб забяспечыць прапарцыянальнасць абмежавання, якое накладаецца, цяжару здзейсненага злачынства. Усеагульнае абмежаванне выбарчых правоў асо прызнаных псіхічна недзеяздольнымі трэба скасаваць або прымаць рашэнне ў кожным індывідуальным выпадку ў залежнасці ад канкрэтных абставінаў.

УВК адказваюць за рэгістрацыю выбаршчыкаў на падставе інфармацыі, перададзенай мясцовымі ўладамі, пры гэтым адсутнічае пастаянны ці цэнтралізаваны спіс выбаршчыкаў.²² Гэта не забяспечвае прававых гарантыяў недапушчэння рэгістрацыі выбаршчыка на некалькіх участках. УВК выкарыстоўвалі розныя спосабы праверкі спісаў, у тым ліку шляхам наведвання выбаршчыкаў па месцу жыхарства. Спісы выбаршчыкаў публічна не абвешчваюцца; аднак, яны былі даступныя для выбаршчыкаў па запыце на выбарчых участках для кантролю і выпраўлення. Пасля праверкі спісаў выбаршчыкаў, якая была завершана 25 верасня, ЦВК абвясціла, што ў агульнай складанасці было зарэгістравана 6 995 181 выбаршчыкаў, у тым ліку 5 742 выбаршчыкаў за мяжой. ЦВК не прадставіла дэагрэгіраваную інфармацыю пра зарэгістраваных выбаршчыкоў ніжэй абласнога ўзроўню. Акрамя таго, АБСЕ / БДПЧ і некаторыя групы грамадзянскіх назіральнікаў сутыкнуліся з цяжкасцямі ў доступе да спісаў выбаршчыкаў і атрымання асноўнай інфармацыі выбаршчыкаў ад ТВК і УВК, у тым ліку падчас датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў. Гэта значна зменшыла празрыстасць працэсу адміністравання выбараў.

Да дня галасавання выбаршчыкі павінны мець магчымасць праверыць спісы выбаршчыкаў і запытаць змяніць інфармацыю пра іх. Канчатковыя спісы выбаршчыкаў павінны быць апублікаваныя разам з дэталізаванай інфармацыяй. Назіральнікі і прадстаўнікі кандыдатаў павінны мець доступ да спісаў выбаршчыкаў.

Згодна з заканадаўствам, выбаршчык можа быць зарэгістраваны толькі на адным участку для галасавання.²³ Аднак сістэма рэгістрацыі выбаршчыкаў мае празмерна дазвольны характар і дапускае рэгістрацыю на выбарчым участку ў дзень галасавання без забеспячэння дастатковых прававых гарантыяў.²⁴ Паводле пастановы ЦВК грамадзяне могуць быць дададзеныя ў спіс выбаршчыкаў па месцы часовага пражывання на падставе мінімальнай доказы (напрыклад, дагавора арэнды памяшкання) у дадатак да сапраўднага пашпарта, якая змяшчае інфармацыю пра жыхарства. У гэтым выпадку, ад УВК патрабавалася адправіць аповяшчэнне з просьбай выключыць такіх выбаршчыкаў са спісу выбаршчыкаў па месцы пастаяннага пражывання; пра агульны лік такіх выпадкаў не была даступна ніякая інфармацыя.²⁵ ЦВК таксама вырашыла прымаць некалькі тыпаў дакументаў у якасці надзейнай ідэнтыфікацыі выбаршчыкаў, але толькі для грамадзян, якія былі ўжо зарэгістраваныя ў спісе выбаршчыкаў

Можна ўсталяваць прававы тэрмін рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня галасавання, калі дадатковыя запісы дазваляюцца толькі ў адпаведнасці з пэўнымі юрыдычнымі патрабаваннямі, якія падлягаюць судоваму кантролю.

²² Раздзел I.2 [Кодэкса добрасумленнай практыкі па пытаннях выбараў Венецыянскай камісіі Савета Еўропы \(Кодэкс добрасумленнай практыкі\)](#) патрабуе наяўнасць пастаяннага спісу выбаршчыкаў.

²³ ЦВК не праінструктавала УВК па працэдуры складання і праверкі спісаў выбаршчыкаў. Больш за тое, інструкцыя ЦВК No23 ад 01.07.2015 г. адносна парадку галасавання грамадзянаў за мяжой не патрабавала выдалення зарэгістраваных выбаршчыкаў, якія будуць галасаваць за мяжой, са спісу выбаршчыкаў, якія будуць галасаваць у Беларусі.

²⁴ Пункт I.1.2.vi Кодэкса добрасумленнай практыкі гаворыць, што рэгістрацыя выбаршчыкаў не павінна праводзіцца на выбарчых участках у дзень выбараў.

²⁵ ЦВК выдала толькі інфармацыю аб колькасці выбаршчыкаў, дададзеных да спісаў выбаршчыкаў у дзень выбараў, якая склала 16 752 выбаршчыкаў.

VII. РЭГІСТРАЦЫЯ КАНДЫДАТАЎ

Кандыдатамі ў прэзідэнты могуць быць грамадзяне Беларусі па нараджэнні не маладзей за 35 гадоў, якія пастаянна жылі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь на працягу апошніх дзесяці гадоў, пры ўмове адсутнасці непагашанай судзімасці. Абмежаванні на права вылучацца з-за патрабавання пражывання можна разглядаць як не адвавядваючыя міжнародным абавязацельствам Беларусі.²⁶ Кандыдат у прэзідэнты вылучаецца ініцыятыўнай групай, якая павінна складацца не менш чым са 100 выбаршчыкаў.

Трэба перагледзець патрабаванне 10-гадовага жыхарства для асоб, якія ў іншым выпадку маюць права балатавацца.

ЦВК зарэгістравала 8 ініцыятыўных групаў з 15, якія падалі заяву на рэгістрацыю.²⁷ Пасля рэгістрацыі ініцыятыўныя групы павінны сабраць 100 000 подпісаў выбаршчыкаў, якія падтрымліваюць кандыдата. Тры ініцыятыўныя групы не сабралі неабходную колькасць подпісаў выбаршчыкаў у падтрымку свайго кандыдата. У дадатак да гэтага, аднаму з прэтэндэнтаў у кандыдаты было адмоўлена ў рэгістрацыі пасля таго, як ТВК выявілі, што інфармацыя аб выбаршчыках, якія паставілі свае подпісы, ці асобах, якія збіралі подпісы, адсутнічала альбо была няпоўнай альбо супярэчлівай.²⁸ 10 верасня ЦВК зарэгістравала чатырох кандыдатаў. Упершыню жанчына удзейнічала ў якасці кандыдата ў прэзідэнты. У цэлым, усе ініцыятыўныя групы мелі магчымасць збіраць подпісы ў падтрымку кандыдатаў па ўсёй краіне. Некаторыя суразмоўцы МНВ АБСЕ/БДПЧ выказалі занепакоенасць з нагоды адсутнасці роўных магчымасцяў, якія паказваюць на злоўжыванні адміністрацыйных рэсурсаў дзеючага прэзідэнта ў працэсе збору подпісаў.²⁹

ТВК праводзілі праверку рэгістрацыйных дакументаў на закрытых для прадстаўнікоў кандыдатаў і назіральнікаў паседжаннях. Правілы праверкі подпісаў з'яўляюцца няяснымі, супярэчаць міжнародным нормам і даюць магчымасць ТВК прымаць адвольныя рашэнні, якія не могуць быць абскарджаныя.³⁰ Насуперак добрасумленнай практыцы, ад ТВК патрабавалася праверыць толькі частку пададзеных подпісаў у падтрымку кандыдата. Увогуле працэс

²⁶ Пункт 15 Заўвагі агульнага парадку № 25УВКПЧ да МПГПП 1996 г. абвяшчае, што любыя абмежаванні ў дачыненні да права быць кандыдатам павінны грунтавацца на аб'ектыўных і разумных умовах. Асобы, якія ў адваротным выпадку маюць права ўдзельнічаць у выбарах, не павінны выключалася з працэсу з-за ўжывання неабгрунтаваных або дыскрымінацыйных патрабаванняў жыхарства. Гл. таксама пп 7.3 і 24 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года. Патрабаванне 10-гадовага жыхарства раней крытыкавалі, як занадта доўгае; гл. таксама [Сумеснае заключэнне АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі аб папраўках у Выбарчы кодэкс](#).

²⁷ Тром з іх было адмоўлена ў рэгістрацыі на падставе таго, што ў іх ініцыятыўную групу ўваходзіла менш за 100 чалавек, адной – за падачу дакументаў пасля афіцыйна ўсталяванага тэрміна, адной – за няпоўны комплект дакументаў, адной – за невыкананне патрабавання аб 10 год сталага пражывання, і адной – за тое, што вылучаны кандыдат мае непагашаную судзімасць за ўдзел у масавых беспарадках падчас пратэсту ў 2010 годзе.

²⁸ ТВК прызналі несапраўднымі 123 705 з 130 404 подпісаў, сабраных за патэнцыйнага кандыдата Віктара Цярэшчанку. Вярхоўны суд адхіліў апеляцыю сп-ра Цярэшчанкі ў сувязі з рашэннем ЦВК адмовіць яму ў рэгістрацыі.

²⁹ Кіраўніком ініцыятыўнай групы дзеючага прэзідэнта быў старшыня ФПБ, яка налічвае больш за чатыры мільёны сябраў. Ён заявіў на адкрытым пасяджэнні ЦВК, што рэсурсы ФПБ былі выкарыстаныя для збору подпісаў. У агульнай складанасці за дзеючага прэзідэнта былі сабраныя подпісы у колькасці 1,7 мільёна.

³⁰ Паводле Кодэкса добрасумленнай практыкі, закон не павінен патрабаваць сабраць больш за адзін адсотак подпісаў ад агульнага памеру электарату, а працэс праверкі павінен ахопліваць усе подпісы. Неабходныя 100 000 подпісаў у падтрымку кандыдата адпавядаюць прыблізна 1,43 адсотка ад колькасці агульнанацыянальнага электарату.

праверкі подпісаў у цяперашнім выкананні дае магчымасць прымаць адвольныя рашэнні і з'яўляецца патэнцыйнай перашкодай для ўдзелу ў выбарах у якасці кандыдата праз сваю недастатковую празрыстасць і падрывае давер да працэсу.³¹

Улады павінны забяспечыць роўныя ўмовы для збору подпісаў у падтрымку кандыдата. У адпаведнасці з добрай выбарчай практыкай, колькасць подпісаў у падтрымку можна было б знізіць, а празрыста і аб'ектыўна трэба правяраць усе подпісы.

VIII. ВЫБАРЧАЯ КАМПАНІЯ

A. УМОВЫ ПРАВЯДЗЕННЯ ВЫБАРЧАЙ КАМПАНІІ

Выбарчая кампанія афіцыйна распачалася 10 верасня пасля рэгістрацыі кандыдатаў. Усе кандыдаты праводзілі перадвыбарчую агітацыю па ўсёй краіне і маглі безперашкодна звяртацца са сваімі пасланямі да электарату. Кампанія насіла стрыманы характар, але актывізавалася ў апошнія два тыдні і з большага праяўлялася ў сустрэчах з выбаршчыкамі і распаўсюдзе агітацыйных матэрыялаў. Адносная адсутнасць зацікаўленасці з боку грамадства пацвярджаецца сціплай яўкай на большасці агітацыйных мерапрыемстваў, якія наведала МНВ АБСЕ/БДПЧ. І наадварот, матэрыялы, вырабленыя мясцовымі органамі выканаўчай улады, якія заклікаюць выбаршчыкаў галасаваць, былі вельмі прыкметныя.

Ключавымі тэмамі выбарчых праграмаў кандыдатаў з'яўляліся мір і стабільнасць, неабходнасць захавання нейтральнага статусу краіны, эканамічны спад. У сваіх кампаніях дзеючы прэзідэнт акцэнтаваў увагу на сваіх дасягненнях, тым часам як і два іншыя кандыдаты між іншым згадвалі ягоня дасягненні і крытыкавалі апазіцыю. Толькі адзін кандыдат, які ў сваёй выбарчай праграме акцэнтаваў увагу на сацыяльна-эканамічных праблемах, адкрыта крытыкаваў дзеючага прэзідэнта. Гэта абмежавала выбар электарату.

Некаторыя з давераных асобаў дзеючага прэзідэнта з'яўляліся высокапастаўленымі дзяржаўнымі служачымі, якія працягвалі выконваць свае дзяржаўныя функцыі падчас правядзення выбарчай кампаніі.³² На сходзе, арганізаваным Міністэрствам абароны, гучаў заклік да ўсіх ваеннаслужачых і рэзервістаў і іх сем'яў падтрымаць кандыдатуру дзеючага прэзідэнта.³³ Гэтыя і іншыя аспекты стварылі няроўныя ўмовы правядзення кампаніі і прывялі да размывання межаў паміж партыйнымі інтарэсамі і дзяржавай, што супярэчыць пунктам 5.4, 7.6 і 7.7 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 19.³⁴

Незадоўга да дня выбараў, Глава Беларускай Праваслаўнай Царквы падтрымаў кандыдатуру дзеючага прэзідэнта падчас царкоўнай службы, у якой прымалі ўдзел дзяржслужачыя, таксама іншыя рэлігійныя лідары. Сярод станоўчых момантаў варта адзначыць той факт, што Міністр Труда і Сацыяльнай абароны сышла у адпачынак дзеля таго, каб ачоліць выбарчы штаб дзеючага прэзідэнта.

³¹ Гл. таксама рашэнне ЕСПЧ па справе [Тагіраў супраць Азербайджана, скарга No31953/11](#) ад 1 чэрвеня 2015.

³² Старшыня Палаты прадстаўнікоў, чацвёрта з шасці старшынёў аблвыканкамаў, старшыня Белтэлерадыёкампаніі, генеральны дырэктар дзяржаўнага прадпрыемства "Беларуськалій".

³³ Заклік быў апублікаваны 25 верасня на вэб-сайце Міністэрства абароны. Пункт 23 [Коджэса паводзінаў АБСЕ адносна ваенна-палітычных аспектаў бяспекі](#) гаворыць, што нягледзячы на неабходнасць гарантаваць кожнаму ваеннаслужачаму магчымасць ажыццяўляць свае грамадзянскія правы, дзяржавы павінны забяспечваць палітычны нейтралітэт сваіх узброеных сілаў.

³⁴ Пункт 5.4 прадугледжвае выразнае раздзяленне паміж дзяржавай і палітычнымі партыямі, у прыватнасці, палітычныя партыі не будуць злівацца з дзяржавай. Пункт 7.6 гаворыць, што палітычныя партыі і арганізацыі будуць надзеленыя неабходнымі юрыдычнымі гарантыямі, якія дазваляць ім сапернічаць адзін з другім на падставе роўнасці перад законам і органамі ўлады.

Шэраг грамадскіх аб'яднанняў, якія пераважна субсідуюцца дзяржавай, праводзілі актыўную агітацыю ў падтрымку дзеючага прэзідэнта.³⁵ Яго кампанія выкарыстоўвала агульнанацыянальную сетку офісаў аб'яднання *Белая Русь* у якасці прыёмных цэнтраў зваротаў выбаршчыкаў. Грамадскія аб'яднанні распаўсюджвалі вялікую колькасць плакатаў з выявай лозунга кампаніі дзеючага прэзідэнта, але без дадзеных аб адбітку, якія патрабуе закон.³⁶ Графічны стыль гэтага матэрыялу, як бачыцца, змешваў пасыл кампаніі дзеючага прэзідэнта і інфармацыю для выбаршчыкаў, якую фінансуюць мясцовыя выканаўчыя ўлады. Сімволіка і лозунгі, якія выкарыстоўваліся ў кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта, фігуравалі ў рэпартажах дзяржаўных СМІ, прысвечаных выбарам, і падчас 58 канцэртаў, арганізаваных на ўсёй краіне Федэрацыяй прафсаюзаў, Міністэрствам культуры і дзяржаўнай вэшчальнай тэлекампаніяй ОНТ.³⁷

Мясцовыя выканаўчыя органы ўлады вызначылі пляцоўкі і месцы (у памяшканнях і на адкрытым павеіры) для правядзення агітацыйных мерапрыемстваў у прызначаныя законам тэрміны і з большага выканалі заканадаўчыя патрабаванні па публікацыі інфармацыйных матэрыялаў. Праводзіць мерапрыемствы ў вызначаных месцах дазвалялася толькі пасля апавяшчэння мясцовых уладаў ці выбарчых камісіяў.³⁸ У адным выпадку спроба кандыдата правесці мерапрыемства ў неадпаведным месцы была перапыненая прадстаўнікамі органаў улады.³⁹ З іншага боку, давераныя асобы дзеючага прэзідэнта ладзілі сустрэчы з выбаршчыкамі на дзяржаўных прадпрыемствах, якія падчас не былі абвешчаныя як выбарчыя сустрэчы і якія ў некаторых выпадках мелі месца пад прыкрыццём рабочых сустрэч і без папярэдняга паведамлення.⁴⁰ Гэта давала дзеючаму прэзідэнту неправамерную перавагу і супярэчыць пункту 7.7 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, а таксама нацыянальнаму заканадаўству.⁴¹

Улады павінны гарантаваць наяўнасць выразнага размежавання інтарэсаў дзяржавы і яе прыхільнікаў, роўнасць кандыдатаў перад законам і правядзенне кампаніі ў справядлівым і свабодным асяроддзі. Улады павінны гарантаваць, што агітацыя праводзіцца ў адпаведнасці з нацыянальным заканадаўствам, у тым ліку без злоўжывання службовым становішчам,

³⁵ Напрыклад, на сябраў Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі (ФПБ), Беларускага грамадскага аб'яднання ветэранаў, Беларускага рэспубліканскага саюза моладзі (БРСМ), “Белай Русі” і Саюза жанчын прыходзіцца ад паловы да двух трэцей насельніцтва краіны.

³⁶ Паводле назіранняў МНВ АБСЕ/БДПЧ у Брэсцкай, Гродзенскай, Гомельскай, Магілёўскай, Віцебскай, Мінскай абласцях і горадзе Мінску.

³⁷ 25 верасня сп-ня Караткевіч падала скаргу ў ЦВК, што той жа самы лагатып выкарыстоўваецца перадвыбарчым штабам дзеючага прэзідэнта. ЦВК адхіліла скаргу, аргументаваўшы гэта тым, што лагатып мог выкарыстоўвацца ўсімі кандыдатамі.

³⁸ Нягледзячы на тое, што гэта адпавядае нацыянальнаму заканадаўству, гэта супярэчыць міжнародным прынцыпам свабоды сходаў і пункту 9.2 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, які гаворыць, што кожны чалавек мае права на мірныя сходы і дэманстрацыі, і любыя абмежаванні павінны быць прадпісаныя законам і адпавядаць міжнародным стандартам.

³⁹ Мерапрыемства было арганізавана кампаніяй с-ні Караткевіч 15 верасня ў г. Лагойску, Мінскай вобласці, і было спынена старшыняй і сакратаром ТВК і намеснікам начальніка мясцовага выканаўчага камітэта.

⁴⁰ Паводле назіранняў МНВ АБСЕ/БДПЧ у Бабруйску, Гродне, Гомелі, Мінску, Віцебску і Магілёве. У адным выпадку назіральнікам МНВ не дазволілі назіраць за агітацыйным мерапрыемствам, якое праводзілася ў памяшканні дзяржаўнага прадпрыемства ў горадзе Мінску. У той час як ЦВК заявіла 10 кастрычніка, што дзеючы прэзідэнт правёў 750 адкрытых сустрэч і 166 сустрэч у памяшканнях, кіраўнік перадвыбарчай кампаніі заявіла, што былі праведзены 1057 сустрэч з выбаршчыкамі. У цэлым, АБСЕ / БДПЧ МНВ назіралі за 96 перадвыбарчымі мерапрыемствамі.

⁴¹ Пункт 7.7 гаворыць, што дзяржавы-ўдзельніцы павінны забяспечыць, каб закон і дзяржаўная палітыка дапускалі правядзенне палітычных кампаній у атмасферы свабоды і сумленнасці, у якой ніякія адміністрацыйныя дзеянні, гвалт ці запужванне не стрымлівалі б партыі і кандыдатаў ад вольнага выяўлення сваіх поглядаў і ацэнак, а таксама не перашкаджалі б выбаршчыкам знаёміцца з імі і абмяркоўваць іх альбо галасаваць свабодна, не баючыся пакарання.

прыцягнення супрацоўнікаў або іншых падпарадкаваных асоб, і падтрымкі кампаніі асацыяцыямі, якія субсідуюе дзяржава.

Зацікаўленыя бакі, якія не з'яўляюцца кандыдатамі і іх даверанымі асобамі, абавязаны прытрымлівацца празмерна цяжкай працэдуры атрымання дазволу на правядзенне інфармацыйна-прапагандысцкай дзейнасці ў перыяд выбарчай кампаніі.⁴² Запыты на адкрытыя мерапрыемствы ад некалькіх апазіцыйных палітычных партый былі адхіленыя.⁴³ З іншага боку, некаторыя палітычныя партыі і некаторыя грамадскія аб'яднанні атрымалі дазвол на правядзенне буйнага ліку мерапрыемстваў у падтрымку дзеючага прэзідэнта.⁴⁴ Тым не менш, некаторыя апазіцыйныя палітыкі правялі публічныя мерапрыемствы ў Мінску і іншых буйных гарадах, аспрэчваючы легітымнасць выбараў. Нягледзячы на тое, што ўлады не перашкаджалі правядзенню гэтых мерапрыемстваў, іх арганізатары паўсталі перад судом і былі аштрафаваныя за іх правядзенне без дазволу.⁴⁵

В. ФІНАНСАВАННЕ КАМПАНІІ

Пазітыўным крокам сталі дапаўненні ў заканадаўства, прынятыя ў 2013 годзе, якія павысілі максімальны памер ахвяраванняў фізічных і юрыдычных асобаў, а таксама ліміт выдаткаў; аднак некаторыя кандыдаты і іншыя зацікаўленыя бакі выказалі меркаванне, што яны застаюцца нізкімі і не дазваляюць праводзіць асэнсаваную агітацыю.⁴⁶ Выдаткі кожнага кандыдата не маглі перавышаць 85 000 еўра. Упершыню было скасавана грашовое дзяржаўнае фінансаванне, што ўскладняла забеспячэнне інфармацыйна-прапагандысцкага ахопу для ўдзельнікаў.⁴⁷ У якасці пазітыўнага кроку, вылучаным кандыдатам дазволілі адкрываць выбарчыя фонды ў пачатку, каб фінансаваць збор подпісаў, як некаторыя і зрабілі. Тым не менш, гэтыя сродкі нельга было выкарыстоўваць на выраб плакатаў або медыя-рэкламы.

Фінансаванне трэцімі асобамі не рэгулюецца і не вядзецца ўлік унёскаў у неграшовай форме. Тады як дабрачынным і рэлігійным арганізацыям і арганізацыям, якія фінансуюцца дзяржавай, правамоцна не дазволена рабіць ахвяраванні ў выбарчыя фонды, некаторыя грамадскія аб'яднанні, якія фінансуюцца з бюджэту, выкарыстоўвалі фінансавыя сродкі і неграшовыя ўнёскі на карысць дзеючага прэзідэнта.⁴⁸ Гэта спрыяла стварэнню няроўных умоў сярод кандыдатаў і супярэчыць пункту 5.4 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года. Кандыдаты мелі права выкарыстоўваць свае ўласныя рэсурсы і ахвяраванні грамадзянаў і юрыдычных

⁴² Працэдура на падставе паведамлення тычыцца толькі кандыдатаў і іх давераных асобаў толькі. Закон аб масавых мерапрыемствах, які рэгулюе грамадскія сходы па-за перыяду выбараў, распаўсюджваецца на ўсе іншыя зацікаўленыя бакі.

⁴³ Напрыклад, Беларуская партыя левых “Справядлівы свет” заявіла, што ўсе 65 заяваў на правядзенне сустрэч з выбаршчыкамі былі адхіленыя. Аб'яднаная грамадзянская партыя сцвярджае, што ўсе восем заяваў на правядзенне сустрэчы з выбаршчыкамі было адхіленыя ў Гомельскай вобласці. Усе 16 заяваў, пададзеных сябрамі аргкамітэта Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, былі адхіленыя.

⁴⁴ КПБ праінфармавала МНВ АБСЕ/БДПЧ 25 верасня, што яна мела магчымасць правесці мерапрыемствы ў падтрымку дзеючага прэзідэнта. Падобныя заявы рабілі прадстаўнікі шэрагу грамадскіх аб'яднанняў, а таксама кіраўні кампаніі дзеючага прэзідэнта.

⁴⁵ 1 і 11 кастрычніка прэзідэнт папярэдзіў, што пратэсты ў дзень або пасля дня выбараў не будуць дапускацца. 11 кастрычніка пяць дэманстрантаў былі затрыманыя за ўдзел у мітынгу ў Мінску. Іншыя ўдзельнікі былі выкліканыя праваахоўцамі нібыта на аснове навінавых здымкаў выпадку.

⁴⁶ Фізічная асоба можа ахвяраваць прыкладна да 180 еўра, а юрыдычная асоба прыкладна да 460. Адзін еўра роўны прыблізна 20 000 беларускіх рублёў.

⁴⁷ Існуе неграшовая дзяржаўная падтрымка ў форме прадстаўлення памяшканняў для агітацыйных мерапрыемстваў, агітацыйных матэрыялаў і бясплатнага эфірнага часу. Паводле Артыкула 1 [Рэкамендацыі 4 Камітэта міністраў Савета Еўропы \(2003\)](#) дзяржаўная падтрымка можа быць фінансавай.

⁴⁸ У тым ліку “Белая Русь”, ФПБ, Саюз рабочых, Саюз ветэранаў, Саюз работнікаў культуры, БРСМ, Саюз жанчын, Саюз афіцэраў.

асобаў, унесеныя ў выбарчы фонд кандыдатаў.⁴⁹ Некаторыя суразмоўцы МНВ АБСЕ/БДПЧ цытуюць заяву Прэзідэнта ад 2013 года з папярэджаннем прадпрыемстваў супраць фінансавання апазіцыі, як маючую негатыўнае ўздзеянне на іх гатоўнасць ахвяраваць у выбарчыя фонды іншых кандыдатаў.

У адпаведнасці з патрабаваннямі закону, ЦВК штотыднёва публікавала на сваім вэб-сайце інфармацыю аб агульнай суме паступленняў і выдаткаў кандыдатаў, і ўсе кандыдаты перадавалі фінансавыя справаздачы ў ЦВК напярэдадні выбараў. Аднак справаздачы не былі вычарпальнымі, а закон не патрабуе публікаваць справаздачы ці дэталізаваныя звесткі пра паступленні і выдаткі кандыдатаў.⁵⁰ Кандыдаты павінны былі прадставіць свае канчатковыя фінансавыя справаздачы на працягу пяці дзён пасля выбараў, і па стане на 13 лістапада, ніякія новыя абнаўленні звестак пра даходы і выдаткі не былі апублікаваныя на вэб-сайце ЦВК. Закон не патрабуе правядзення аўдыту, а ЦВК заявіла, што не мае магчымасці праверыць, ці атрымлівалі альбо выдаткоўвалі кандыдаты незадеклараваныя фінансавыя сродкі. Недаступнасць інфармацыі для грамадскага кантролю і адсутнасць аўдыту абмяжоўвае празрыстасць і падсправаздачнасць фінансавання кампаніі і супярэчыць міжнародным стандартам і дабрасумленнай практыцы.⁵¹

Можна было б разгледзець магчымасць паўторна увесці грашовае дзяржаўнае фінансаванне ў мэтах павышэння роўнасці магчымасцяў удзельнікаў. Дзеля павышэння празрыстасці і падсправаздачнасці, а таксама для таго, каб выбаршчыкі маглі зрабіць усвядомлены выбар, ЦВК можа разгледзець пытанне аб своечасовай публікацыі ўсёабдымных і падрабязных справаздач кандыдатаў аб даходах і выдатках.

ІХ. СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ

А. АГУЛЬНЫ АГЛЯД

У краіне існуе мноства прыватных і дзяржаўных сродкаў масавай інфармацыі, пры гэтым толькі апошнія маюць нацыянальны ахоп і распаўсюджанне. У медыяпрасторы дамінуюць дзяржаўныя СМІ, яны карыстаюцца значнай фінансавай падтрымкай уладаў. І наадварот, суразмоўцы МНВ АБСЕ/БДПЧ паведамілі, што прыватныя сродкі масавай інфармацыі часта сутыкаюцца з палітычным ціскам, у выніку чаго шырока распаўсюджана практыка самацэнзуры сярод журналістаў і сродкаў масавай інфармацыі.⁵² Газеты распаўсюджваюцца праз дзяржаўныя размеркавальныя сеткі, якія спрыяюць дзяржаўным выданням, што прымушае незалежныя і апазіцыйныя друкаваныя СМІ распаўсюджваць свае выданні непасрэдна са сваіх офісаў або спадзявацца на добраахвотнікаў.

Шырока распаўсюджаны медыя з Расійскай Федэрацыі, і некаторыя незарэгістраваныя сродкі інфармацыі ажыццяўляюць вяртанне з Польшчы. Журналістам патрабна акрэдытацыя для працы з замежнымі СМІ і беларускімі СМІ, зарэгістраванымі за мяжой, і Міністэрства

⁴⁹ Сп-р Лукашэнка заявіў, што атрымаў 79 000 еўра і выдаткаваў 20 000 еўра, сп-ня Караткевіч атрымала 1300 еўра і выдаткавала 700 еўра, сп-р Гайдукевіч атрымаў 2 100 еўра і выдаткаваў аналагічную суму, сп-р Улаховіч атрымаў 1 600 еўра і выдаткаваў аналагічную суму.

⁵⁰ ЦВК адхіліла запыт МНВ АБСЕ/БДПЧ на правядзенне праверкі дакументаў і рахункаў, прадстаўленых сп-ром Лукашэнкам, пры гэтым яны дазволілі праверыць аналагічныя дакументы, прадстаўленыя іншымі трыма кандыдатамі. Акрамя таго, ЦВК адмовіла ў доступе да фінансавай інфармацыі, якую запытваў СМІ.

⁵¹ Гл. Артыкул 7.3 Канвенцыі ААН супраць карупцыі і пункт 206 Кіраўніцтва АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі па палітычных партыях.

⁵² Акрамя таго, шэраг міжнародных арганізацый крытыкавалі ўлады Беларусі за палітычны ціск на СМІ і журналістаў. Гл. [Заяву Прадстаўніка АБСЕ па пытаннях свабоды СМІ](#) і [Справаздачу Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі за 2015 год](#).

за межных спраў мае шырокія паўнамоцтвы адмовіць ім у акрэдытацыі.⁵³ Акрамя таго, журналістам, якія працуюць у сродках масавай інфармацыі, зарэгістраваных у Беларусі, забаронена працаваць на замежныя сродкі масавай інфармацыі і беларускія сродкі масавай інфармацыі, заснаваныя за мяжой, а журналісты, якія працуюць без акрэдытацыі, могуць быць аштрафаваныя.⁵⁴ У цэлым, гэтыя юрыдычныя патрабаванні і іх рэалізацыя ўяўляюць сабой непрапарцыйныя і неабгрунтаваныя абмежаванні на свабоду выказвання меркаванняў і права на распаўсюд інфармацыі.⁵⁵

Уладам варта перагледзець патрабаванні да акрэдытацыі і дазволіць журналістам, якія з'яўляюцца сябрамі айчынных СМІ, працаваць у замежных СМІ і беларускіх СМІ, заснаваных за мяжой.

Інтэрнэт з'яўляецца пляцоўкай, якая набывае ўсё большую значнасць у доступе да незалежных пунктаў гледжання. Аднак свабода слова анлайн была абмежаваная папраўкамі да Закона аб СМІ, прынятымі ў 2014 годзе, у выніку якіх існуючыя абмежаванні для традыцыйных СМІ былі распаўсюджаныя на інтэрнэт-СМІ, уладальнікі якіх цяпер нясуць адказнасць за любы размешчаны кантэнт, у тым ліку, патэнцыйна, каментарыі карыстальнікаў, блогі і сацыяльныя сеткі. У выпадку меркаванага парушэння, Міністэрства інфармацыі мае права абмежаваць доступ да вэб-сайтаў па рашэнні суда. Калі інфармацыя мае дачыненне да канкрэтных крымінальных злачынстваў альбо разглядаецца як "шкодная для інтарэсаў Беларусі" (як паказана ў артыкуле 38.1.3 Закона аб сродках масавай інфармацыі), знікае неабходнасць у судовым рашэнні. Гэта дае органам улады непажаданыя магчымасці ў плане тлумачэння зместу і прыняцця адвольных рашэнняў па абмежаванню доступу да электронных СМІ.⁵⁶

У мэтах забеспячэння эфектыўнага ажыццяўлення свабоды выказвання меркаванняў, любыя абмежаванні на карыстанне інтэрнэт-рэсурсамі павінны быць дакладна вызначаны законам, быць доказна неабходнымі і суразмернымі з меркаванай мэтай. Уладам варта было б удакладніць юрыдычнае паняцце "шкоды інтарэсам Беларусі".

В. ПРАВАВАЯ БАЗА

Свабода слова гарантуецца Канстытуцыяй, якая забараняе цензуру і вызначае права на атрыманне, захоўванне і распаўсюд грамадскай інфармацыі. Нягледзячы на гэта, некаторыя дзяржаўныя ўстановы працягваюць практыку сартыроўкі грамадсказначнай інфармацыі са спасылкай на Закон аб дзяржаўнай таямніцы 2010 года і іншыя прававыя акты.⁵⁷ Такая практыка супярэчыць пункту 9.1 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і іншым

⁵³ [Палажэнне аб парадку акрэдытацыі ў Рэспубліцы Беларусь журналістаў замежных сродкаў масавай інфармацыі](#), уведзена Пастановай Савета Міністраў № 2015 ад 25 снежня 2008.

⁵⁴ Паводле дадзеных БАЖу, у 2015 годзе 28 рэпарцёраў атрымалі штрафы ў некалькі соцень еўра ў адпаведнасці з артыкулам 22.9.2 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях за "незаконны выроб і/або распаўсюд вытворчасцей сродкаў масавай інфармацыі". Апошні выпадак адбыўся 19 жніўня. Гл. [Рэзалюцыю Еўрапейскага парламента ад 10 верасня 2015 года. Заяву Прадстаўніка АБСЕ па пытанні свабоды СМІ і Справаздачу Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі за 2015 год.](#)

⁵⁵ Гл. Пункт 9.1 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, які гаворыць, што кожны чалавек мае права на свабоду выказвання свайго меркавання, у тым ліку права на зносіны, і што гэта права ўключае ў сябе свабоду прытрымлівацца свайго меркавання і атрымліваць і распаўсюджаць інфармацыю і ідэі без умяшання з боку дзяржаўных уладаў. Ажыццяўленне гэтага права можа быць прадметам толькі такіх абмежаванняў, якія прадпісаныя законам і адпавядаюць міжнародным стандартам.

⁵⁶ Гл. [Справаздачу Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі за 2015 год, п. 6 і 14.](#)

⁵⁷ Паводле ўказа №. 68 ад 25 лютага 2011 году каля 50 дзяржаўных органаў і ўстаноў маюць права адносіць пэўную інфармацыю да дзяржаўнай таямніцы. Дэфініцыя таго, што можа быць класіфікавана як дзяржаўная таямніца, застаецца залішне расплывістай.

міжнародным стандартам і добрасумленным падыходам. 22 верасня ЦВК адхіліла запыт журналіста на атрыманне падрабязнай інфармацыі аб выбарчых фондах кандыдатаў, растлумачыўшы гэта тым, што СМІ не маюць права на атрыманне гэтай інфармацыі.

У мэтах забеспячэння эфектыўнага доступу да публічнай інфармацыі, варта было б перагледзець абмежаванні, прадугледжаныя Законам аб дзяржаўнай таямніцы.

ЦВК прызначыла Назіральны савет па кантролю за агітацыяй у СМІ з мэтай кантролю за асвятленнем кампаніі ў СМІ. Ён складаўся з прадстаўнікоў дзяржаўных СМІ і працаваў пад кіраўніцтвам намесніка міністра інфармацыі; аднак, ён не ўключыў прадстаўнікоў прыватных СМІ і Беларускай асацыяцыі журналістаў (БАЖ).⁵⁸ Такі незбалансаваны склад паменшыў ўспрыманне Савету як бесстароннага і незалежнага боку. Савет не меў мандату альбо дастатковых рэсурсаў, каб ажыццяўляць сістэматычны маніторынг за СМІ, і выконваў выключна дарадчую ролю. Падчас кампаніі Савет разгледзеў і адхіліў адну скаргу, звязаную са СМІ. Апроч таго, МНВ АБСЕ/БДПЧ стала вядома, што ЦВК атрымала яшчэ дзве скаргі, якія мелі дачыненне да СМІ і якія не абмяркоўваліся Саветам, і па адной са скаргаў было вынесена нефармальнае папярэджанне па тэлефоне без задзейснення Савета.⁵⁹

Варта было б разгледзець магчымасць ўмацаваць склад Назіральнага савета чынам ўключэння прадстаўнікоў прыватных СМІ і БАЖ, каб умацаваць яго незалежнасць і давер грамадскасці да бесстароннасці яго працы. Савет павінен быць ўпаўнаважаны і валодаць дастатковымі рэсурсамі для правядзення паслядоўнага маніторынгу асвятлення ў СМІ выбарчай кампаніі, каб больш эфектыўна выконваць сваю ролю.

С. ВЫНІКІ МАНІТОРЫНГУ ЗА СМІ



У мэтах выканання сваіх юрыдычных абавязацельстваў ЦВК прыняла пастанаўленні, якія гарантуюць усім кандыдатам роўны доступ да дзяржаўных СМІ праз выдзяленне бясплатнага эфірнага часу без цензуры, што было вітана кандыдатамі ў прэзідэнты. Нягледзячы на абмежаваныя ўмовы выкарыстання СМІ, кандыдаты мелі магчымасць данесці свае ідэі да грамадства пры дапамозе двух тэлевізійных блокаў і двух радыёблокаў на тэлеканале “Беларусь 1” і “Першым нацыянальным канале Беларускага радыё” працягласцю па 30 хвілін кожны. Дзеючы прэзідэнт адмовіўся ад магчымасці скарыстацца бясплатным эфірным часам і не прыняў удзел у палітычных дэбатах паміж выбарчымі штабамі, якія адбыліся 3 кастрычніка. У адпаведнасці з пастанаўленнем ЦВК, усе газеты, якія фінансуюцца дзяржавай і якія былі прааналізаваныя МНВ АБСЕ/БДПЧ, бясплатна апублікавалі выбарчыя праграмы ўсіх кандыдатаў.⁶⁰ Кандыдаты не карысталіся платнай палітычнай рэкламай, хаця гэта было дазволена.

Вынікі маніторынгу СМІ, які ладзіла АСБЕ/БДПЧ, паказваюць, што дзеючаму прэзідэнту было прысвечана 48 адсоткаў палітычнага ясвятлення, 8 адсоткаў — спадарыні Караткевіч, па 7 адсоткаў спарадам Гайдукевічу і Улаховічу, 22 адсотка былі былі прысвечаны іншым

⁵⁸ У назіральны савет таксама ўвайшоў Старшыня Беларускага саюза журналістаў, НДА, якая прадстаўляе журналістаў, што працуюць ў дзяржаўных СМІ.

⁵⁹ Скарга тычылася з’яўлення старшыні *Белтэлерадыёкампаніі* ў якасці вядучага ток-шоу неўзабаве пасля яго прызначэння даверанай асобай дзеючага прэзідэнта.

⁶⁰ Паколькі сп-р Лукашэнка і сп-ня Караткевіч прадаставілі ў дзяржаўныя газеты палітычныя праграмы, якія трохі перавышалі дапушчальны памер, усталяваны ў адпаведнасці з рэзалюцыяй ЦВК № 49, імбыло прапанавана скараціць тэкст або плаціць за дадатковыя сімвалы; яны выбралі аплату.

палітычным суб'ектам і 8 адсоткаў — ЦВК.⁶¹

Значна больш шырокі ахоп быў прысвечаны дзеючаму прэзідэнту. Вяшчальныя СМІ асвятлялі яго ў рамках мерапрыемстваў палітычнай кампаніі толькі ў 4 адсотках выпадкаў, надаючы шырокае асвятленне працоўным мерапрыемствам з ягоным удзелам (86 адсоткаў) і іншым мерапрыемствам (такіх, як аб'явы дзяржаўнай палітыкі і цырымоніі) у астатнія 10 адсоткаў. Друкаваныя СМІ асвятлялі дзеючага прэзідэнта ў 30 адсотках выпадкаў у якасці кандыдата, у 61 адсотках — пры выкананні ім ягоных інстытуцыйных функцый і ў 9 адсотках выпадкаў у іншых відах падзей. Некаторыя дзяржаўныя СМІ аформілі іх ахоп такім чынам, што прапанавалі спрыяльныя для яго палітычныя паведамленні.⁶² Акрамя гэтага, некалькі відаў рэкламы, якія трансліраваліся праз нацыянальныя сродкі масавай інфармацыі, перадавалі паняцці, якія нагадвалі кампанію дзеючага прэзідэнта, таксама дзве дакументальныя стужкі, падкрэсліваючы яго дасягненні былі неаднаразова паказаныя на двух дзяржаўных тэлевізійных станцыях у перыяд, які пачаўся за шэсць тыдняў да выбараў.

Друкаваныя СМІ прысвяцілі 35 адсоткаў сваіх палітычных артыкулаў сп-ру Лукашэнку, 14 адсоткаў – сп-ні Караткевіч, па 10 адсоткаў – сп-ру Улаховічу і сп-ру Гайдукевічу, 22 адсотка – іншым значным палітычным дзеячам і 9 адсоткаў – ЦВК. Вэб-старонкі прыватнага інфармацыйнага агенцтва *БелаПАН* былі часова недаступныя з 3 па 5 кастрычніка, як мяркуецца, па прычыне масіўных кібер-атак.

МНВ АБСЕ БДПЧ таксама ажыццяўляла маніторынг інфармацыі для выбаршчыкаў у сродках масавай інфармацыі. Дзяржаўныя вяшчальныя СМІ падрыхтавалі і выдалі ў эфір разнастайныя кажучыя нейтральнымі паведамленні, якія заклікалі выбаршчыкаў да ўдзелу ў выбарах. Тым не менш, часта выкарыстоўваліся ключавыя словы і паняцці, звязаныя з кампаніяй дзеючага прэзідэнта. Падчас датэрміновага галасавання, навінавыя праграмы асвятлялі знакамітасцяў і вядучых чыноўнікаў, якія аддалі свае бюлетэні, выказваючы сімпатыю да палітычнай праграмы дзеючага прэзідэнта. Прыкметна, што, здавалася, у якасці шырокага намагання, каб стымуляваць яўку ў дзень выбараў, каналы *Беларусь 1*, *СТВ* і *РТР Беларусь* змянілі звыклыя лагатыпы на асаблівы лагатып, які запрашаў выбаршчыкаў ісці галасаваць. З іншага боку, ЦВК не размяшчала ніякай інфармацыі для выбаршчыкаў у вяшчальных СМІ.

Х. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ

Скаргі могуць падавацца ў выбарчыя камісіі, суды альбо Генеральную пракуратуру. Існуюць абмежаванні кола асобаў, якія могуць падаваць скаргу, у залежнасці ад яе прадмета. За некаторымі выключэннямі рашэнні, якія тычацца рэгістрацыі ініцыятыўнай групы альбо кандыдата, працэсу праверкі подпісаў і канчатковых вынікаў галасавання, з'яўляюцца канчатковымі і не могуць быць абскарджаныя.⁶³

⁶¹ МНВ АБСЕ/БДПЧ ажыццяўляла маніторынг наступных СМІ з 7 верасня па 10 кастрычніка: Тэлевізійныя каналы: *Беларусь 1*, *Беларусь 3*, *АНТ*, *СТВ РТР Беларусь*. Радыеканалы: дзяржаўнае *Радыё 1* і прыватныя *Еўрарадыё*. Газеты: дзяржаўныя *Савецкая Беларусь*, *Звязда*, *Рэспубліка*, *Народная Газета* і прыватныя *Народная воля*, *Наша Ніва*, *Viel Nazietia* і *Камсамольская Праўда*.

⁶² Напрыклад, дзяржаўная газета вяла рэгулярную калонку “Час выбіраць”, у якой выкарыстоўвалася спалучэнне такіх загалоўкаў як “Галасуй за Беларусь альбо прайграеш” і супрацьпастаўляліся пазітыўныя вобразы дасягненняў краіны і фотаздымкі замежных рэгіёнаў, якія пакутуюць ад голаду і вайны.

⁶³ Кандыдат можа аспрэчыць у Вярхоўным судзе адмову ў яго рэгістрацыі ці яго ініцыятыўнай групы, а таксама рашэнне ЦВК аб ануляванні вынікаў галасавання.

Трэба змяніць закон, как было прапісана, што кожны выбаршчык мае права падаць скаргі ў дачыненні да ўсіх рашэнняў, дзеянняў і бяздзейнасці выбарчай адміністрацыі, у выніку якіх былі парушаны яго/яе выбарчыя правы.

Скаргі, як правіла, падаюцца і разглядаюцца на працягу трох дзён. У выпадку неабходнасці дадатковай праверкі перыяд разгляду можа быць падоўжаны да 10 дзён, тым часам як скаргі, пададзеныя ў дзень выбараў, павінны быць разгледжаныя неадкладна. Некаторыя рашэнні выбарчых камісіяў могуць быць абскарджаныя ў выбарчай камісіі вышэйшай інстанцыі альбо ў судзе адпаведнага ўзроўню, што дазваляе выкарыстанне некалькіх каналаў і можа прывесці да канфлікту юрысдыкцый і супрацьрэчлівых альбо непаслядоўных рашэнняў.⁶⁴ Такі падыход не адпавядае пункту 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.⁶⁵

Працэдура абскарджання і, у прыватнасці, паўнамоцтвы і абавязкі органаў, якія разглядаюць скаргі, павінны дакладна рэгулявацца законам, каб пазбегнуць канфліктаў юрысдыкцыі.

Напярэдадні выбараў былі агульна пададзеныя 756 скаргаў і зваротаў, якія тычыліся выбараў: у ЦВК былі пададзеныя 239 зваротаў і скаргаў, 129 – у ТВК, 334 – у УВК, і 54 – у мясцовыя органы ўлады.⁶⁶ Акрамя таго, 32 скаргі былі разгледжаныя абласнымі судамі, 6 – Вярхоўным судом і 40 зваротаў, якія мелі дачыненне да выбараў, былі разгледжаныя Генеральнай пракуратурай. Большасць скаргаў тычылася прымусу выбаршчыкоў падчас збору подпісаў, злоўжывання адміністрацыйнымі рэсурсамі падчас агітацыі на карысць дзеючага прэзідэнта і адмовы ў прызначэнні вылучаных прадстаўнікоў у склад ТВК і УВК.

Большасць скаргаў былі альбо адхіленыя альбо адкінутыя як неабгрунтаваныя.⁶⁷ Увогуле скаргі разглядаліся своечасова, але не заўсёды празрыста. Толькі чатыры скаргі, пададзеныя ў ЦВК, былі разгледжаныя на адкрытым пасяджэнні ў прысутнасці заяўніка і адказчыка.⁶⁸ Усе астатнія скаргі разглядаліся асобнымі сябрамі ЦВК ці штатнымі супрацоўнікамі.⁶⁹ Сярод пазітыўных аспектаў можна адзначыць, што ЦВК вяла падрабязны рэгістр скаргаў. Насуперак нормам добрасумленнай практыкі закон не патрабуе ад ЦВК ці суда публікаваць рашэнні ці выдаваць інфармацыю аб скаргах.⁷⁰ Некаторыя суразмоўцы АБСЕ/БДПЧ выказалі недавер працэсу разгляду скаргаў. Агулам, ва ўрэгуляванні спрэчак адсутнічае празрыстасць і не

⁶⁴ Напрыклад, рашэнні УВК адносна рэгістрацыі выбаршчыкаў могуць быць абскарджаныя як у ТВК, так і ў судах на адпаведным узроўні. Гл. пункт П.3.3.с Кодэкса добрасумленнай практыкі.

⁶⁵ Пункт 5.10 абвяшчае, што кожны чалавек валодае эфектыўнымі сродкамі прававой абароны супраць адміністрацыйных рашэнняў, з тым каб гарантаваць захаванне асноўных правоў і забеспячыць прававую цэласнасць.

⁶⁶ Паводле апублікаваных на сайце ЦВК дадзеных па стане на 9 кастрычніка, у тым ліку за першыя два дні датэрміновага галасавання. Каля 520 скарг былі пададзеныя незалежнымі групамі грамадзянскіх назіральнікаў (400 ад 'Права выбіраць 2015' і 120 ад БХК). Пяць былі пададзеныя сп-няй Караткевіч і ніводнай ад іншых трох кандыдатаў. Скаргі таксама падаваліся іншымі бакамі з правам вылучаць сябраў ТВК і УВК.

⁶⁷ Напрыклад, скарга, пададзеная Беларускай аб'яднанай партыяй левых "Справядлівы свет" з нагоды адмовы ў прызначэнні іх прадстаўніка ў склад ТВК, была адхіленая Гомельскім абласным судом праз адсутнасць юрысдыкцыі. Паводле Выбарчага кодэкса, скаргі, якія тычацца фарміравання ТВК і УВК, падаюцца ў адпаведны суд.

⁶⁸ Скаргі тычыліся злоўжывання адміністрацыйным рэсурсам падчас збору подпісаў на вылучэнне ў кандыдаты дзеючага прэзідэнта і правядзення кампаніі ў яго падтрымку але таксама ўключалі запыты аб прызнанні несапраўдным вынікаў выбараў па канкрэтных участках з-за неадпаведнасцяў, выяўленых у ходзе датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў.

⁶⁹ Згодна з законам, абскарджванне рашэнняў камісій ніжэйшай інстанцыі павінна разглядацца калегіяльна, а ўсе астатнія скаргі могуць разглядацца таксама асобнымі сябрамі выбарчых камісій альбо штатнымі супрацоўнікамі.

⁷⁰ Гл. пункт 68 і 72 Кодэкса добрасумленнай практыкі.

забяспечваецца прававая цэласнасць, што супярэчыць пункту 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г. (Гл. таксама Дзень выбараў)

У мэтах забеспячэння празрыстасці вырашэння электаральных спрэчак выбарчыя камісіі маглі б разглядаць скаргі на адкрытых пасяджэннях, у прысутнасці зацікаўленых бакоў. Акрамя таго, ЦВК варта разгледзець пытанне аб сваечасовай публікацыі агульнай інфармацыі аб скаргах і заявах на сваім вэб-сайце.

XI. ГРАМАДЗЯНСКІЯ І МІЖНАРОДНЫЯ НАЗІРАЛЬНІКІ

Выбарчы кодэкс прадугледжвае магчымасць назірання за выбарамі грамадзянскімі і міжнароднымі назіральнікамі. Палітычныя партыі, грамадскія аб'яднанні, працоўныя калектывы і групы з дзесяці выбаршчыкаў могуць вылучаць грамадзянскіх назіральнікаў. ЦВК выдае акрэдытацыю назіральнікам ад грамадзянскіх аб'яднанняў і палітычных партый, зарэгістраваных на нацыянальным узроўні, а ТВК і УВК акрэдытуюць назіральнікаў адпаведнага ўзроўню. Правы грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў вычарпальна прадпісаныя законам, але амбежавальна тлумачыліся і ажыццяўляліся. Назіральнікі не надзеленыя правам сачыць за ўсімі этапамі выбарчага працэсу (напрыклад, праверкай подпісаў, занясеннем вынікаў галасавання ў пратакол), а выбарчыя камісіі надзеленыя дыскрэцыйнымі паўнамоцтвамі па адмаўленні доступу для назіральнікаў. Гэтыя абмежаванні супярэчаць пункту 8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 і міжнароднай добрасумленнай практыцы.

Паводле дадзеных ЦВК, усяго было акрэдытавана 43 572 грамадзянскіх назіральніка.⁷¹ Дзве траціны ўсіх акрэдытаваных грамадзянскіх назіральнікаў прадстаўлялі грамадскія аб'яднанні, якія субсідуюе дзяржава, у тым ліку ФПБ, БРСМ і “Белая Русь”, якія таксама прымалі актыўны ўдзел у правядзенні кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта. Кампанія “Права выбару 2015”, ініцыятыва “За справядлівыя выбары” і сумесная кампанія Беларускага Хельсінскага камітэта і незарэгістраванага праваабарончага цэнтра “Вясна” “Праваабаронцы за свабодныя выбары” – былі найбольш актыўнымі грамадзянскімі назіральніцкімі групамі, якія ажыццяўлялі доўгатэрміновае назіранне і рэгулярна прадстаўлялі вынікі сваёй працы.

Трэба прыняць меры для забеспячэння бесперашкоднага доступу грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў для назірання за ўсімі аспектамі выбарчага працэсу на ўсім яго працягу, за галасаваннем, падлікам і падвядзеннем вынікаў. Назіральнікі павінны мець права азнаёміцца са зместам спісаў выбаршчыкаў і атрымаць завераную копію пратакола аб выніках.

Апроч таго, 928 міжнародных назіральнікаў атрымалі акрэдытацыю ЦВК, у тым ліку з ПАСЕ, упершыню з 2001 года. ЦВК адмовіла у акрэдытацыі Еўрапейскай сетцы па назіранні за выбарамі (ENEMO) на той падставе, што яна не была запрошаная; аднак, яна акрэдытавала 22 індывідуальных замежных назіральніка, якія атрымалі запрашэнне ад урада.

МНВ АБСЕ/БДПЧ назірала за шэрагам трэнінгаў грамадзянскіх назіральнікаў і ацаніла іх станоўча. З іншага боку, МНВ АБСЕ/БДПЧ атрымала толькі абмежаваную інфармацыю аб трэнінгах, якія праводзіліся праўрадавым грамадскімі аб'яднаннямі і, такім чынам, маглі назіраць толькі за адным такім навучэннем (праводзіўся БРСМ). Даведнік назіральніка, які размяркоўваўся на трэнінгах праўладнай арганізацыі (БРСМ), ўключаў копіі падрыхтаваных заяваў, якія сведчаць, што УВК, на якіх ажыццяўлялася назіранне, цалкам выканалі патрабаванні заканадаўства аб галасаванні і падліку. Такія гатовыя заявы праўладных

⁷¹ Яны ўключалі 27 512 ад грамадскіх аб'яднанняў, 7 413 з грамадзянскіх ініцыятыўных груп, 2 015 ад працоўных калектываў і 6 632 ад палітычных партый.

назіральнікаў былі перададзеныя міжнародным назіральнікам і прадстаўленыя старшыням УВК, а затым выкарыстоўваліся ТВК і старшынёй ЦВК для адхілу скаргаў.⁷²

ХІІ. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ ІДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ

А. ДАТЭРМІНОВАЕ ГАЛАСАВАННЕ

У адпаведнасці з законам усе выбаршчыкі могуць прагаласаваць на выбарчым участку датэрмінова на працягу пяці дзён да дня выбараў без неабходнасці тлумачыць прычыну. Падчас датэрміновага галасавання патрэбны толькі два сябры УВК для ажыццяўлення працэсу. Напрыканцы кожнага дня датэрміновага галасавання і падчас штодзённых перапынкаў, шчыліна скрыні для галасавання заклеивалася паперай і ноччу ахоўвалася міліцыянерам. Штодня складаўся пратакол з налічанай колькасцю бюлетэняў, атрыманых і выдадзеных выбаршчыкам, а таксама сапсаваных і нявыкарыстаных бюлетэняў. Кожны дзень пратакол ад папярэдняга дня быў заменены; такім чынам, адпаведныя паказчыкі для кожнага дня датэрміновага галасавання не былі даступныя. Па завяршэнні датэрміновага галасавання, ЦВК абвясціла яўку ў 36,06 адсоткаў.

ММНВ ажыццяўляла сістэматычнае назіранне за апошнім днём датэрміновага галасавання па ўсёй краіне. Агулам, працэс датэрміновага галасавання быў ацэнены станоўча (96 адсоткаў назіранняў). Назіральнікі ММНВ ацанілі працэс у больш негатыўным плане ў Мінску і Мінскай вобласці, чым у астатняй частцы краіны. Акрамя таго, прыкметы ўкіду бюлетэняў былі адзначаны назіральнікам на пяці выбарчых участках. У палове выпадкаў назіральнікам не было дазволена праверыць спісы выбаршчыкаў, такім чынам яны былі пазбаўлены магчымасці ацаніць, ці былі належным чынам адлюстраваны лічбы яўкі ў штодзённых пратаколах.

Было адзначана, што таямніца галасавання не была забяспечаная ў чатырох адсотках назіранняў ММНВ. У большасці выпадкаў напрыканцы галасавання для азнаямлення вывешваліся штодзёжныя пратаколы. Тым не менш, у апошні дзень датэрміновага галасавання гэтага не было зроблена на сямі адсотках выбарчых участкаў, дзе вялося назіранне. Некаторыя УВК уносілі кумулятыўныя паказчыкі галасоў, у той час як іншыя паведамлялі штодзёжныя паказчыкі. Акрамя таго, УВК не было даручана запісваць агульную колькасць выбаршчыкаў, у тым ліку дададзеных або выдаленых са спісаў выбаршчыкаў. Гэтыя элементы паменшылі празрыстасць працэсу.

У скаргах, пададзеных ў УВК, сцвярджаецца пра меркаванае несупадзенне паміж яўкай і колькасцю подпісаў ў спісах выбаршчыкаў, прымусы студэнтаў да ўдзелу ў выбарах і супярэчнасці ў запаўненні штодзённых пратаколаў. Такія скаргі звычайна адхіляліся як неабгрунтаваныя, без належнага разглядавання.⁷³

Сістэму датэрміновага галасавання неабходна пераглядзець. У выпадку яе захавання як ёсць, трэба ужываць тыя ж механізмы забеспячэння надзейнасці, як у дзень выбараў, у тым ліку патрабаванні да кворуму УВК. Уладам варта разгледзець магчымасць ужывання адзінага

⁷² Назіранне МНВ АБСЕ/БДПЧ на пасяджэнні ЦВК 16 кастрычніка, на якім яна разгледзела запыт сп-ні Караткевіч аб прызнанні неспраўдлівымі выбараў і абвешчаных вынікаў выбараў.

⁷³ У дзень выбараў МНВ АБСЕ/БДПЧ назірала за сесіяй ТВК горада Мінск, дзе разглядалася скарга ад аднаго з сябраў ТВК. Заяўнік сцвярджаў, што падчас назірання за датэрміновым галасаваннем 8 і 9 кастрычніка на выбарчых участках 25, 26 і 49 у Савецкім раёне г. Мінска, ён адзначыў разыходжанні паміж запісанай яўкай выбаршчыкаў і колькасцю подпісаў выбаршчыкаў. На думку заяўніка, лічбы яўкі былі завышаныя у межах ад 100 да 200 галасоў на кожным з гэтых выбарчых участкаў. ТВК г. Мінска адхіліла скаргу як неабгрунтаваную, у працэсе разглядавання яны аспрэчвалі яго права правяраць спісы выбаршчыкаў.

пракаолу, які змяшчае штодзённую інфармацыю, у тым ліку па колькасці выбаршчыкаў у спісе, які будзе заставацца на ўсеагульным аглядзе на выбарчым участку на працягу датэрміновага галасавання і да заканчэння падліку галасоў.

В. АДКРЫЦЦЕ УЧАСТКАЎ І ГАЛАСАВАННЕ

Выбарчыя ўчасткі адчыніліся своечасова з нязначнымі праблемамі працэдурнага характару. У цэлым адкрыццё участкаў было ацэнена як “добрае” ці “вельмі добрае” ў 96 адсотках справаздачаў. Сябры УВК прысутнічалі і, як правіла, усе матэрыялы былі ў наяўнасці. Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі на 90 адсотках выбарчых участкаў, за якімі ажыццяўляла назіранне ММНВ. На чатырох выбарчых участках, дзе праводзіўся маніторынг, скрыня для датэрміновага галасавання не была бачная назіральнікам, як таго патрабуе закон.

Працэс галасавання быў ацэнены станоўча ў 94 адсотках назіранняў. Вялікай колькасці назіральнікаў не было дазволена правяраць спісы выбаршчыкаў, але тая, каму было дазволена, адзначылі наяўнасць серыяў з падобных подпісаў на 47 выбарчых участках. Прыкметы ўкідвання бюлетэняў — пачкі бюлетэняў — прысутнічалі на 5 выбарчых участках. Такія назіранні сведчаць аб сур’езных парушэннях.

Уладам варта разглядаць усе заявы аб сур’езных парушэннях і расследаваць іх у поўным аб’ёме, у выніку чаго тая, чые дачыненне было даказанае, павінны перадавацца ў рукі правасуддзя.

Стандарты выбарчых матэрыялаў былі нізкія і не надавалі неабходных гарантыі бяспекі. Выбарчыя скрыні былі драўлянымі, кардонавымі або празрыстымі, выкарыстоўваліся розныя васковыя і папяровыя пломбы. Бюлетэні былі дрэннай якасці, без функцый бяспекі, і выбаршчыкі былі не павінны або не заахвочваны скласці запоўнены бюлетэнь, што час ад часу ставіла пад пагрозу таямніцу галасавання.

Дзеля павышэння эфектыўнасці працэсу галасавання уладам трэба разгледзець больш надзейныя меры бяспекі, такія як, пранумараваныя пячаткі для скрыняў для галасавання, празрыстыя скрыні для галасавання адзінага ўзору, выбарчыя бюлетэні з функцыямі бяспекі і унікальныя пячаткі УВК.

На шасці адсотках выбарчых участкаў, дзе вялося назіранне, не ўсе этапы працэсу галасавання былі бачныя для назіральнікаў ці УВК, што паменшыла празрыстасць працэсу. Назіральнікі ММНВ заявілі, што на 7 адсотках выбарчых участкаў, на якіх вялося назіранне, сябры УВК не ішлі з імі на паўнаўладнае супрацоўніцтва. Агульная празрыстасць працэсу галасавання была ацэнена негатыўна у трах адсотках справаздачаў. Групавое ці сямейнае галасаванне было адзначана ў шасці адсотках назіранняў. Агітацыйны матэрыял або дзейнасць былі адзначаны на двух адсотках выбарчых участкаў. Больш за палову выбарчых участкаў былі недаступныя для выбаршчыкаў з абмежаванымі магчымасцямі, а ў кожным пятым іх планіроўка была непрыдатная.

Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі на 94 адсотках выбарчых участкаў, дзе ажыццяўлялася назіранне, але у мностве выпадкаў яны не маглі паведаміць ММНВ, якія арганізацыі яны прадстаўлялі. Акрамя таго, сябрам УВК часам было цяжка ўзгадаць арганізацыі, што іх вылучылі. Такая практыка падрывае прызначаную сістэму стрымак і проціваг у складзе выбарчых камісій. Паступіла 15 паведамленняў аб тым, што пабочныя асобы умешваліся ў працу УВК ці кіравалі ёй у працэсе галасавання.

Выбаршчыкі маглі запытаць хатняе галасаванне да 18:00 у дзень выбараў, не удакладняючы падставу. У шэрагу выбарчых участкаў назіральнікі ММНВ адзначылі незвычайна высокую

колькасць такіх запытаў ці раптоўнае павелічэнне паміж апошнім днём датэрміновага галасавання і днём выбараў. Быў выяўлены шэраг працэсуальных неадпаведнасцяў падчас хатняга галасавання, у тым ліку ў тых выпадках, калі УВК бралі больш бюлетэняў, чым было атрымана запытаў.⁷⁴ Спісы запытаў на хатняе галасаванне ў некаторых месцах ўключалі даўно памерлых выбаршчыкаў. Акрамя таго, назіральнікі паведамлілі, што сакрэтнасць галасавання часта ставілася пад пагрозу.

Можна было б разгледзець магчымасць ўвесці больш строгія патрабаванні да тых, хто можа прэтэндаваць на хатняе галасаванне, і больш падрабязныя працэдуры для забеспячэння надзейнасці выбарчага працэсу. Выяўленыя недахопы і неналежныя дзеянні ў адміністрацыі хатняга галасавання трэба разглядаць у час падрыхтоўкі выбарчых работнікаў і адэкватна пільнаваць з боку ўладаў.

С. Падлік

Назіральнікі аданілі падлік галасоў як негатыўны, пры гэтым прыблізна 30 адсоткаў выбарчых участкаў, на якіх вялося назіранне, атрымалі адзнаку “кепска” ці “вельмі кепска”, што сведчыць аб наяўнасці значных праблем. У прыватнасці, назіральнікі ММНВ негатыўна аданілі празрыстасць працэсу, разуменне УВК і захаванне працэдур, і іх агульную дзейнасць. У пяці выпадках назіральнікі паведамлілі пра наяўнасць прыкмет укідвання бюлетэняў падчас падліку.

На адной траціне выбарчых участкаў падліку галасоў бракавала празрыстасці. Назіральнікі ММНВ паведамлілі, што некалькі УВК прынялі наўмысныя дзеянні, каб паменшыць доступ назіральнікаў, акружаючы стол падліку ці апускаючы важныя працэсуальныя гарантыі. Як правіла, выбар на бюлетэні не быў ні абвешчаны, ні паказаны назіральнікам. На прыкладна 25 адсотках выбарчых участкаў назіральнікі ММНВ паведамлілі, што ім не была дадзена магчымасць назіраць за падлікам, сябры УВК не ішлі на паўнаўладнае супрацоўніцтва альбо назіральнікі былі абмежаваныя ў сваіх назіраннях.

Адзін з пяці УВК не выконваў базавыя працэдуры звяздзнення, такія як падлік колькасці подпісаў у спісах выбаршчыкаў і абавязковая перакрываваемая праверка, якая з’яўляецца важнай мерай перасцярогі. Часта не захоўвалася працэдура, якая патрабуе ад УВК падлічваць кожную скрыню для бюлетэняў асобна. Часта сапраўднасць бюлетэняў не спраўджвалася ў паслядоўнай манеры. У некаторых выпадках ММНВ назірала недакладныя выніковыя лічбы (у 12 выпадках падліку галасоў), пустыя, але папярэдне падпісаныя выніковыя пратаколы (26 выпадкаў) ці іншыя значныя працэдурныя памылкі ці дапушчэнні (29 выпадкаў). Назіральнікі ММНВ таксама паведамлілі аб выпадках фальсіфікацыі вынікаў, у тым ліку выпадках, калі галасы прызначаліся іншаму кандыдату або «супраць усіх».⁷⁵ Такія элементы выклікаюць сур’ёзныя сумневы з нагоды дакладнасці і сумленнасці прадстаўленых вынікаў.

Трэба усталяваць і строга выконваць зразумелыя і празрыстыя працэдуры для падліку. Варта разгледзець магчымасць абвешчання і паказвання выбар на кожным выбарчым бюлетэні. Падвядзенне вынікаў выбараў і запаўненне выніковых пратаколаў трэба праводзіць ў адкрытай манеры, якая забяспечвае магчымасць паўнаўладнага назірання.

У 13 выпадках, калі праводзілася назіранне, УВК сутыкаліся з цяжкасцямі з занясеннем вынікаў у пратакол, які ў некаторых выпадках не быў запоўнены чарнілам у адпаведнасці з

⁷⁴ У адным выпадку, УВК атрымала 24 запыта, але з пераноснай выбарчай скрыняй было адаслана 50 бюлетэняў.

⁷⁵ У ТВК Заводская, г. Мінск; ТВК Ленінская, г. Мінск; ТВК Кастрычніцкая, г. Мінск; ТВК Першамайская, г. Мінск; ТВК Пухавіцкая, Мінская вобласць; ТВК Чэрвеньская, Мінская вобласць; ТВК Бярозаўская, Брэсцкая вобласць; ТВК Кобрынская, Брэсцкая вобласць; ТВК Лунінецкая, Брэсцкая вобласць.

патрабаваннямі. УВК не выдалі афіцыйны пратакол у трох экзэмплярах у 14 выпадках, а ў 18 выпадках УВК не прадставіла пратакол з вынікамі для публічнага азнаямлення, як таго патрабуе закон.

Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі ў 97 адсотках назіранняў за падлікам. Староннія асобы прысутнічалі на 14 выбарчых участках, але, як правіла, не ўмешваліся ў працэс. Афіцыйныя скаргі былі пададзеныя ў чатырох выбарчых участках, дзе ММНВ ажыццяўляла назіранне падчас падліку галасоў.

D. ЗВЯЗДЕННЕ І АБВЯШЧЭННЕ ВЫНІКАЎ

Назіральнікі ММНВ назіралі за працэсам перадачы і звяздзення вынікаў ў 133 з 146 ТВК. Працэс звяздзення быў ацэнены негатыўна ў 25 адсотках ТВК, на якіх вялося назіранне, што з'яўляецца істотнай лічбай. Паводле назіранняў, працэсу звяздзення вынікаў увогуле бракавала празрыстасці. Назіральнікі ММНВ былі абмежаваныя ў сваёй працы ў 77 ТВК і не маглі добра бачыць працэс ў 23 ТВК. Паўнаўтаснае назіранне было немагчыма ў 14 ТВК. У 10 выпадках назіральнікі ММНВ паведамлялі, што ТВК адклалі звяздненне атрыманых ад УВК пратаколаў да наступнага дня без усялякай на тое прычыны і без апрацоўкі іх у прысутнасці сябраў участковай выбарчай камісіі, якія іх падалі, або назіральнікаў.⁷⁶ Нягледзячы на тое, што гэта дазволена законам, такая практыка парушае ланцужок захаванасці вынікаў выбараў, што далей мае згубны ўплыў на ўпэўненасць у дакладнасці абвешчаных вынікаў.⁷⁷

Дзеля таго каб павысіць празрыстасць падліку і упэўненасць грамадскасці ў дакладнасці вынікаў, працэсамі ў ТВК павінны кіравацца падрабязнымі і уніфікаванымі палажэннямі і працэсуальнымі гарантыямі. ТВК павінны весці бесперапынныя сесіі з моманту закрыцця выбарчых участкаў да запаўнення выніковых пратаколаў ТВК са звяздзеннем пратаколаў УВК у табліцы ў прысутнасці і са згоды УВК.

Былі адзначаныя некаторыя працэдурныя недахопы, у тым ліку затрымкі УВК з перадачай пратаколаў ў ТВК (13 выпадкаў), альбо змяненне лічбаў у пратаколах у памяшканні ТВК (12 выпадкаў). У некаторых выпадках назіральнікі адзначылі, што галасы ад аднаго кандыдата былі пераназначаныя да іншага.⁷⁸ У адпаведнасці з інструкцыямі, ТВК павінны рабіць праверку ўзгодненасці пратаколаў і ўвадзіць лічбы ў зводныя табліцы, якая трэба прыкладаць да выніковага пратаколу ТВК. У 23 назіраннях ТВК не ўжывалі праверачныя ўраўненні, а ў 9 назіраннях лічбы пратаколаў не былі ўнесены ў зводную табліцу. Назіральнікі ММНВ паведамлілі, што большасць ТВК адмовіла выдаць ім копію зводнай табліцы. Выніковыя лічбы ў пратаколах ТВК, атрыманых назіральнікамі ў ноч выбараў, у некаторых выпадках адхіляліся ад вынікаў, якія былі размешчаны на вэб-сайце ЦВК.⁷⁹

11 кастрычніцка ЦВК абвясціла, што яўка, патрэбная каб лічаць выбары здзейсніўшыміся, дасягнутая і 16 кастрычніка абвясціла канчатковыя вынікі выбараў. Дзеючы прэзідэнт быў абвешчаны пераможцам з 83,5 адсоткамі галасоў, а справаздачая яўка выбаршчыкаў саставтла

⁷⁶ У ТВК Пружанская, Брэсцкая *вобласць*; ТВК Віцебская і ТВК Пастаўская, Віцебская *вобласць*; ТВК Цэнтральная, ТВК Буда-Кашалёўская, ТВК Злобінская, ТВК Нараўлянская і ТВК Хойніцкая Гомельскай *вобласці*, ТВК Ленінская і ТВК Свіслацкая, Гродзенская *вобласць*; і ТВК Кастрычніцкая, Мінск.

⁷⁷ ТВК Ваўкавыска, Гродзенская *вобласць*, вырашыла класіфікаваць 92 бюлетэня, якія былі абвешчаныя прапаўшымі з УВК 12 як нявыкарыстаныя, без кансультацыі з сябрамі гэтай камісіі.

⁷⁸ У ТВК Браціслаўскай і ТВК Полацкай Віцебскай *вобласці*, ТВК Ленінскай, г. Мінск; ТВК Астраўцоўскай, Гродзенская *вобласць*; ТВК Першамайскай і ТВК Бабруйскай, Магілёўская *вобласць*.

⁷⁹ Вынікі выбараў ад ТВК Нова Беліцкай, Гомельскай *вобласці*, даступныя на сайце ЦВК, сведчаць аб атрыманні на карысць аднаго з кандыдатаў на 200 галасоў менш, чым у копіі пратаколу ТВК, які атрымалі назіральнікі ММНВ.

87,2 адсоткаў. ЦВК не публікавала вынікі выбараў з разбіўкай па выбарчых участках, такім чынам абыходзячы асноўную гарантыю празрыстасці і падрываючы давер насельніцтва.⁸⁰

Дзеля павышэння празрыстасці і падсправаздачнасці вынікі мусяць публікавацца ў разбіўцы па выбарчых участках, яны павінны таксама ўключаюць у сябе вынікі датэрміновага галасавання асобна па кожнаму кандыдату, колькасць сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў супраць усіх кандыдатаў і колькасць сапсаваных бюлетэняў.

Е. СКАРГІ І ЗВАРОТЫ Ў ДЗЕНЬ ВЫБАРАЎ

1 326 скаргаў былі пададзеныя датычна парушэнняў датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў.⁸¹ Прыблізна 780 з іх былі пададзеныя незалежнымі грамадзянскімі назіральнікамі.⁸² Большасць скаргаў сцвярджалі прымус выбаршчыкаў да ўдзелу ў датэрміновым галасаванні, фальсіфікацыю пратаколаў датэрміновага галасавання і яўкі выбаршчыкаў, схемы шматразовага галасавання, адсутнасць празрыстасці ў ходзе падліку галасоў, а таксама несапраўднае звядзенне вынікаў.⁸³ Сп-ня Караткевіч падала агульную скаргу ў ЦВК, якая налічвала 1 287 меркаваных парушэнняў, адзначаных назіральнікамі падчас датэрміновага галасавання і ў дзень выбараў, патрабуючы ад ЦВК прызнаць несапраўднымі вынікі выбараў па ўсёй краіне.⁸⁴ ЦВК у паскораным парадку разгледзела і адхіліла скаргу на адным адкрытым паседжанні.

За выключэннем некалькіх скаргаў, якія былі неадкладна вырашаны, большасць былі адхіленыя.⁸⁵ Скаргі на несапраўднае падвядзенне вынікаў былі часам падтрыманы фатаграфіямі пратаколаў УВК аб выніках; аднак фатаграфіі назіральнікаў не былі прыняты ў якасці доказаў.⁸⁶ Скаргі на меркаваныя крымінальныя злачынствы ў многіх выпадках падаваліся рэгіянальным пракурорам, якія іх не разглядалі, але накіроўвалі у ТВК.⁸⁷ ТВК не разглядалі ўсе скаргі на адкрытых пасяджэннях у прысутнасці заяўніка, і не заўсёды выдавалі пісьмовыя рашэнні. МНВ АБСЕ/БДПЧ адзначыла, што ТВК фактычна спынілі працу адразу пасля завяршэння звядзення вынікаў, але да заканчэння тэрміна ў тры, калі можна падаваць скаргі. У

⁸⁰ Вынікі выбараў былі даступныя на сайце ЦВК у выглядзе «інфармацыі» і «дадзеных»; Аднак прававы статус гэтых выданняў незразумелы, і яны змяшчаюць супярэчлівую інфармацыю пра яўку выбаршчыкаў і галасы, пададзеныя за кандыдатаў.

⁸¹ З гэтых 406, якія тычыліся галасавання і падліку, 384 — пра працу ТВК і УВК, 173 пра правы назіральнікаў, 141 пра запыты пераліку, 85 пра запыты аб прызнанні несапраўднымі вынікаў па участках і 225 пра іншыя пытанні.

⁸² «Права выбіраць 2015» падалі каля 500 і Беларускі Хельсінскі камітэт каля 280 скаргаў.

⁸³ Заяўнікі сцвярджалі, што галасы, пададзеныя за сп-ню Караткевіч былі прызначаны іншым кандыдатам. Сп-ня Караткевіч прадставіла фатаграфіі выніковых пратаколаў УВК з участкаў 2, 4, 5 і 12 Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці, якія паказвалі ў агульнай складанасці 925 галасоў на яе карысць. Па дадзеных ЦВК, сп-ня Караткевіч атрымала агулам 887 галасоўна ўсіх 40 выбарчых участках у ТВК Смаргоні. Сп-ня Караткевіч зрабіла аналагічнае патрабаванне ў дачыненні да Кастрычніцкага раёна, Гомельскай вобласці, яна прадставіла у якасці доказа фатаграфіі пратакола аб выніках УВК 2, у якім указваецца 226 галасоў у яе карысць, у той час як паводле дадзеных сайта ЦВК яна атрымала толькі 94 галасы ва ўсім Кастрычніцкім раёне.

⁸⁴ Большасць яе папярэдніх скаргаў была пададзена у УВК і ТВК кампаніяй "Права выбіраць 2015".

⁸⁵ Скаргі з запытамі празрыстага падліку галасоў, больш надзейных скрыняў і бяспечнага захоўвання скрыняў падчас датэрміновага галасавання былі адхіленыя на той падставе, што няма такіх прававых патрабаванняў.

⁸⁶ Паводле закона, назіральнікі не могуць атрымаць завераныя копіі пратаколаў вынікаў УВК, але могуць выкарыстоўваць свае ўласныя сродкі для стварэння копій. У некаторых выпадках, назіральнікам дазвалялася рабіць фатаграфіі пратаколаў аб выніках УВК, у той час як у іншых выпадках ім было дазволена толькі перапісваць.

⁸⁷ Беларускі Хельсінскі камітэт падаў скаргі, у якіх сцвярджалася пра фальсіфікацыю вынікаў падліку, падробку дакументаў і перашкады права свабодна галасаваць, у рэгіянальныя і Мінскую гарадскую пракуратуру, якія накіравалі іх назад у ТВК.

цэлым, разгляд скаргаў не з'явіўся эфектыўным сродкам прававой перасцярогі і магчыма пакінуў парушэнні без санкцый.

Выбарчыя камісіі, суды і пракуратура павінны належна і справядліва разглядаць змест ўсіх скаргаў канструктыўным чынам і забяспечыць, каб усе прызнаныя вінаватым у парушэнні на выбарах былі прыцягнутыя да адказнасці.

ХІІІ. РЭКАМЕНДАЦЫІ

Ніжэйшлядуючыя рэкамендацыі прапаноўваюцца для разгляду уладам, палітычным партыям і грамадзянскай супольнасці Рэспублікі Беларусь у мэтах падтрымкі іх намаганняў па правядзенні выбараў у адпаведнасці з абавязацельствамі АБСЕ і іншымі міжнароднымі абавязацельствамі і стандартамі дэмакратычных выбараў. Дадзеныя рэкамендацыі варта разглядаць як дадатак да папярэдніх рэкамендацый з канчатковых справаздачаў АБСЕ/БДПЧ 2008, 2010 і 2012 гадоў і Сумеснага Заключэння АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі. АБСЕ/БДПЧ гатова аказаць дапамогу уладам у далейшым паляпшэнні выбарчага працэсу.⁸⁸

А. ПРЫЯРЫГЭТНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ

1. Трэба разгледзець магчымасць комплекснай прававой рэформы і распрацаваць яе на аснове папярэдніх рэкамендацый АБСЕ/БДПЧ, у тым ліку Сумеснага меркавання АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі, і праз інклюзіўны працэс з усімі зацікаўленымі бакамі.
2. Выбарчы кодэкс трэба змяніць, каб уключыць істотныя працэсуальныя гарантыі, якія забяспечваюць надзейнасць і празрыстасць ўсіх этапаў выбарчага працэсу, у прыватнасці, складу выбарчых камісій, праверкі подпісаў у падтрымку, правоў назіральнікаў, правядзення датэрміновага і мабільнага галасавання, а таксама сумленнага падліку галасоў і звяздзення вынікаў.
3. У адпаведнасці з ранейшымі рэкамендацыямі, ва ўсе адпаведныя законы і ўказы неабходна ўнеці папраўкі для таго, каб якія-небудзь абмежаванні асноўных свабод мелі характар выключэнняў, накладваліся толькі тады, калі неабходна ў дэмакратычным грамадстве, былі суразмернымі з легітымнай мэтай і не прымяняліся адвольным і празмерна абмежавальным чынам.
4. Дзея таго, каб забяспечыць сапраўды плюралістычны склад выбарчых камісій і ўмацаваць давер да выбарчай адміністрацыі, варта разгледзець магчымасць перагляду сістэмы вылучэння і прызначэння сябраў выбарчых камісій і забяспечыць уключэнне сябраў камісіі, якіх вылучаюць удзельнікі выбараў, на ўсіх узроўнях выбарчай адміністрацыі.
5. Улады павінны гарантаваць наяўнасць выразнага размежавання інтарэсаў дзяржавы і яе прыхільнікаў, роўнасць кандыдатаў перад законам і правяздэнне кампаніі ў справядлівым і свабодным асяроддзі. Улады павінны гарантаваць, што агітацыя праводзіцца ў адпаведнасці з нацыянальным заканадаўствам, у тым ліку без злоўжывання службовым становішчам, прыцягнення супрацоўнікаў або іншых падпарадкаваных асоб, і падтрымкі кампаніі асацыяцыямі, якія субсідуюе дзяржава.

⁸⁸ У пункце 25 Стамбульскага дакумента АБСЕ 1999 года краіны-удзельнікі абавязаліся "неадкладна рэагаваць на ацэнку выбараў і рэкамендацыі БДПЧ."

6. Уладам варта перагледзець патрабаванні да акрэдытацыі і дазволіць журналістам, якія з'яўляюцца сябрамі айчынных СМІ, працаваць у замежных СМІ і беларускіх СМІ, заснаваных за мяжой.
7. Варта было б разгледзець магчымасць ўмацаваць склад Назіральнага савета чынам ўключэння прадстаўнікоў прыватных СМІ і БАЖ, каб умацаваць яго незалежнасць і давер грамадскасці да бесстароннасці яго працы. Савет павінен быць ўпаўнаважаны і валодаць дастатковымі рэсурсамі для правядзення паслядоўнага маніторынгу асвятлення ў СМІ выбарчай кампаніі, каб больш эфектыўна выконваць сваю ролю.
8. Трэба змяніць закон, как было прапісана, што кожны выбаршчык мае права падаць скаргі ў дачыненні да ўсіх рашэнняў, дзеянняў і бяздзейнасці выбарчай адміністрацыі, у выніку якіх былі парушаны яго/яе выбарчыя правы.
9. Трэба прыняць меры для забеспячэння бесперашкоднага доступу грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў для назірання за ўсімі аспектамі выбарчага працэсу на ўсім яго працягу, за галасаваннем, падлікам і падвядзеннем вынікаў. Назіральнікі павінны мець права азнаёміцца са зместам спісаў выбаршчыкаў і атрымаць завераную копію пратакола аб выніках.
10. Сістэму датэрміновага галасавання неабходна перагледзець. У выпадку яе захавання як ёсць, трэба ужываць тыя ж механізмы забеспячэння надзейнасці, як у дзень выбараў, у тым ліку патрабаванні да кворуму УВК. Ўладам варта разгледзець магчымасць ужывання адзінага пратаколу, які змяшчае штотдзённую інфармацыю, у тым ліку па колькасці выбаршчыкаў у спісе, які будзе заставацца на ўсеагульным аглядзе на выбарчым участку на працягу датэрміновага галасавання і да заканчэння падліку галасоў.
11. Трэба усталяваць і строга выконваць зразумелыя і празрыстыя працэдуры для падліку. Варта разгледзець магчымасць абвясчаць і паказваць выбар на кожным выбарчым бюлетэні. Падвядзенне вынікаў выбараў і запаўненне выніковых пратаколаў трэба праводзіць ў адкрытай манеры, якая забяспечвае магчымасць паўнаwartаснага назірання.
12. Дзеля павышэння празрыстасці і падсправаздачнасці вынікі мусяць публікавацца ў разбіўцы па выбарчых участках, яны павінны таксама ўключаюць у сябе вынікі датэрміновага галасавання асобна па кожнаму кандыдату, колькасць сапраўдных і несапраўдных галасоў, галасоў супраць усіх кандыдатаў і колькасць сапсаваных бюлетэняў.
13. Уладам варта разглядаць усе заявы аб сур'ёзных парушэннях і расследаваць іх у поўным аб'ёме, у выніку чаго тыя, чые дачыненне было даказанае, павінны перадавацца ў рукі правасуддзя.

В. ІНШЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫ

Прававая база

14. Закон трэба змяніць, каб прапісаць вычарпальны пералік магчымых выбарчых парушэнняў і адпаведных санкцый, якія павінны быць суразмернымі і мець стрымліваючае ўздзеянне.

Выбарчая адміністрацыя

15. Уладам варта перагледзець механізм прызначэння сябраў ЦВК, каб забяспечыць дастатковыя гарантыі яе незалежнасці і бесстароннасці і павысіць даверу грамадскасці да выбарчай адміністрацыі.
16. ЦВК трэба выпрацаваць падрабязныя працэдуры для аспектаў, якія да гэтага часу не ўрэгуляваныя Выбарчым кодэксам, дзеля павышэння падсправаздачнасці, празрыстасці, усёахопнасці, надзейнасці і цэласнасць працэсу і забяспячэння зразумелых і адзіных правілаў для выбарчых камісій ніжэйшага ўзроўню.

Рэгістрацыя выбаршчыкаў

17. Усеагульнае пазбаўленне выбарчых правоў грамадзянаў у дасудовым затрыманні або тым, якія адбываюць пакаранне, незалежна ад цяжару здзейсненага злачынства трэба перагледзець, каб забяспечыць прапарцыянальнасць абмежавання, якое накладаецца, цяжару здзейсненага злачынства. Усеагульнае абмежаванне выбарчых правоў асоб прызнаных псіхічна недзейздольнымі трэба скасаваць або прымаць рашэнне ў кожным індывідуальным выпадку ў залежнасці ад канкрэтных абставінаў.
18. Да дня галасавання выбаршчыкі павінны мець магчымасць праверыць спісы выбаршчыкаў і запытаць змяніць інфармацыю пра іх. Канчатковыя спісы выбаршчыкаў павінны быць апублікаваныя разам з дэталізаванай інфармацыяй. Назіральнікі і прадстаўнікі кандыдатаў павінны мець доступ да спісаў выбаршчыкаў.
19. Можна ўсталяваць прававы тэрмін рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня галасавання, калі дадатковыя запісы дазваляюцца толькі ў адпаведнасці з пэўнымі юрыдычнымі патрабаваннямі, якія падлягаюць судоваму кантролю.

Рэгістрацыя кандыдатаў

20. Трэба перагледзець патрабаванне 10-гадовага жыхарства для асоб, якія ў іншым выпадку маюць права балатавацца.
21. Улады павінны забяспечыць роўныя ўмовы для збору подпісаў у падтрымку кандыдата. У адпаведнасці з добрай выбарчай практыкай, колькасць подпісаў у падтрымку можна было б знізіць, а празрыста і аб'ектыўна трэба правяраць усе подпісы.

Фінансаванне кампаніі

22. Можна было б разгледзець магчымасць паўторна увесці грашовае дзяржаўнае фінансаванне ў мэтах павышэння роўнасці магчымасцяў удзельнікаў. Дзеля павышэння празрыстасці і падсправаздачнасці, а таксама для таго, каб выбаршчыкі маглі зрабіць

усвядомлены выбар, ЦВК можа разгледзець пытанне аб сваечасовай публікацыі ўсёабдымных і падрабязных справаздач кандыдатаў аб даходах і выдатках.

СМІ

23. У мэтах забеспячэння эфектыўнага ажыццяўлення свабоды выказвання меркаванняў, любыя абмежаванні на карыстанне інтэрнэт-рэсурсамі павінны быць дакладна вызначаны законам, быць доказама неабходнымі і суразмернымі з меркаванай мэтай. Ўладам варта было б удакладніць юрыдычнае паняцце "шкоды інтарэсам Беларусі".
24. У мэтах забеспячэння эфектыўнага доступу да публічнай інфармацыі, варта было б перагледзець абмежаванні, прадугледжаныя Законам аб дзяржаўнай таямніцы.

Скаргі і звароты

25. Працэдура абскарджання і, у прыватнасці, паўнамоцтвы і абавязкі органаў, якія разглядаюць скаргі, павінны дакладна рэгулявацца законам, каб пазбегнуць канфліктаў юрысдыкцыі.
26. У мэтах забеспячэння празрыстасці вырашэння электаральных спрэчак выбарчыя камісіі маглі б разглядаць скаргі на адкрытых пасяджэннях, у прысутнасці зацікаўленых бакоў. Акрамя таго, ЦВК варта разгледзець пытанне аб своечасовай публікацыі агульнай інфармацыі аб скаргах і заявах на сваім вэб-сайце.

Датэрміновае галасаванне і дзень выбараў

27. Дзеля павышэння эфектыўнасці працэсу галасавання уладам трэба разгледзець больш надзейныя меры бяспекі, такія як, пранумараваныя пячаткі для скрыняў для галасавання, празрыстыя скрыні для галасавання адзінага ўзору, выбарчыя бюлетэні з функцыямі бяспекі і унікальнымі пячаткамі УВК.
28. Можна было б разгледзець магчымасць ўвесці больш строгія патрабаванні да тых, хто можа прэтэндаваць на хатняе галасаванне, і больш падрабязныя працэдуры для забеспячэння надзейнасці выбарчага працэсу. Выяўленыя недахопы і неналежныя дзеянні ў адміністрацыі хатняга галасавання трэба разглядаць у час падрыхтоўкі выбарчых работнікаў і адэкватна пільнаваць з боку ўладаў.
29. Дзеля таго каб павысіць празрыстасць падліку і упэўненасць грамадскасці ў дакладнасці вынікаў, працэсамі ў ТВК павінны кіравацца падрабязнымі і уніфікаванымі палажэннямі і працэсуальнымі гарантыямі. ТВК павінны весці бесперапынныя сесіі з моманту закрыцця выбарчых участкаў да запаўнення выніковых пратаколаў ТВК са звязаннем пратаколаў УВК у табліцы ў прысутнасці і са згоды УВК.
30. Выбарчая адміністрацыя, суды і пракуратура павінны належна і справядліва разглядаць змест ўсіх скаргаў канструктыўным чынам і забяспечыць, каб усе прызнаныя вінаватым у парушэнні на выбарах былі прыцягнутыя да адказнасці.

ДАДАТАК I: КАНЧАТКОВЫЯ ВЫНІКІ

Агульная колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў	7 008 682
Выбаршчыкі, якія зарэгістраваліся для галасавання "ў дзень галасавання"	16 752
Агульная колькасць выбаршчыкаў, якія атрымалі бюлетэні	6 115 690
Агульная колькасць пададзеных бюлетэняў	6 113 013
Колькасць выбаршчыкаў, якія прагаласавалі датэрмінова	2 523 980
Колькасць выбаршчыкаў, якія галасавалі ў хаце (на пераносных скрынях для галасавання)	436 690
Яўка (у адсотках)	87.22

	Галасоў	Адсоткі
Сяргей Гайдукевіч	201 945	3,30
Таццяна Караткевіч	271 426	4,44
Аляксандр Лукашэнка	5 102 478	83,47
Мікалай Улаховіч	102 131	1,67
Супраць усіх	386 225	6,32
ПРАМЕЖКАВЫ ВЫНІК	6 064 205	99,20
Несапраўдныя бюлетэні	48 808	0,80
УСЯГО	6 113 013	100

Крыніца: пратаколы ЦВК аб выніках прэзідэнцкіх выбараў 11 кастрычніка 2015 года.⁸⁹

89

Даступныя па спасылкам: <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-Soob3.pdf> і <http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/Elections-PRB2015-itog.pdf>

ДАДАТАК II: СПІС НАЗІРАЛЬНІКАЎ У СКЛАДЗЕ ММНВ

Кароткатэрміновыя назіральнікі

Парламенцкая асамблея АБСЕ

Kent Härstedt	Спецыяльны каардынатар	Sweden
James Walsh	Кіраўнік дэлегацыі	Ireland
Andreas Hanger	дэпутат	Аўстрыя
Matthias Kochl	дэпутат	Аўстрыя
Romana Jerkovic	дэпутат	Харватыя
Branko Vuksic	дэпутат	Харватыя
Milovan Petkovic	дэпутат	Харватыя
Ales Jakubec	дэпутат	Чэхія
Zuzka Bebarova-Rujbrova	дэпутат	Чэхія
Jan Hornik	дэпутат	Чэхія
Ladislav Sincl	дэпутат	Чэхія
Marek Zenisek	дэпутат	Чэхія
Mati Raidma	дэпутат	Эстонія
Mika Raatikainen	дэпутат	Фінляндыя
Michel Voisin	дэпутат	Францыя
Egon Juettner	дэпутат	Германія
Thomas Stritzl	дэпутат	Германія
Gudmundur Steingrimsson	дэпутат	Ісландыя
Vincenzo Amendola	дэпутат	Італія
Sergio Divina	дэпутат	Італія
Emanuele Scagliusi	дэпутат	Італія
Marietta Tidei	дэпутат	Італія
Antonella Usiello	дэпутат	Італія
Dulat Kustavletov	дэпутат	Казахстан
Atis Lejins	дэпутат	Латвія
Arturs Rubiks	дэпутат	Латвія
Ola Elvestuen	дэпутат	Нарвегія
Jan Rulewski	дэпутат	Польшча
Adao Silva	дэпутат	Партугалія
Miron Ignat	дэпутат	Румынія
Petru Movila	дэпутат	Румынія
Doina Silistru	дэпутат	Румынія
Anca Constantin	дэпутат	Румынія
Olga Alimova	дэпутат	Расійская Федэрацыя
Oganes Oganyan	дэпутат	Расійская Федэрацыя
Sergey Karseka	дэпутат	Расійская Федэрацыя
SebastianGonzalez Vazquez	дэпутат	Іспанія
Jose IgnacioSanchez Amor	дэпутат	Іспанія
Margareta ElisabethCederfelt	дэпутат	Швецыя
Asa Coenraads	дэпутат	Швецыя
Arhe Hamednaca	дэпутат	Швецыя
Roger Hedlund	дэпутат	Швецыя
Christian Holm Barenfeld	дэпутат	Швецыя
Stefan Nilsson	дэпутат	Швецыя
Kerstin Nilsson	дэпутат	Швецыя
Ludwig Hoghammar Mitkas	дэпутат	Швецыя
Mevlut Karakaya	дэпутат	Турцыя

Senal Sarihan	дэпутат	Турцыя
Jennifer Hilton	дэпутат	Велікабрытанія
John Woodcock	дэпутат	Велікабрытанія
Orest Deychakiwsky	дэпутат	ЗША
Andreas Baker	Сакратарыят	Данія
Loic Poulain	Сакратарыят	Францыя
Marc Carillet	Сакратарыят	Францыя
Iryna Sabashuk	Сакратарыят	Украіна
Richard Solash	Сакратарыят	ЗША
Anne-Cecile Blauwblomme-Delcroix	Персанал дэлегацыі	Францыя
Igors Aizstrauts	Персанал дэлегацыі	Латвія
Yasin Karaarslan	Персанал дэлегацыі	Турцыя

Парлямэнцкая асамблея Савета Еўропы

Reha Denemec	кіраўнік дэлегацыі	Турцыя
Thierry Mariani	дэпутат	Францыя
Andrej Hunko	дэпутат	Германія
Marieluise Beck	дэпутат	Германія
Andrea Rigoni	дэпутат	Італія
Sonia Sirtori	дэпутат	Італія
Luis Alberto Orellana	дэпутат	Італія
Emanuelis Zingeris	дэпутат	Літва
Birute Vesaite	дэпутат	Літва
Jonas Gunnarsson	дэпутат	Швецыя
Luc Recordon	дэпутат	Швейцарыя
Chemavon Chahbazian	Сакратарыят	Арменія
Franck Daeschler	Сакратарыят	Францыя

Кароткатэрміновыя назіральнікі АБСЕ/БДПЧ

Sergey Chamanyan	Арменія
Hovhannes Gazaryan	Арменія
Marlen Dialer-Grillmayer	Аўстрыя
Tanja Fachathaler	Аўстрыя
Jutta Sommerbauer	Аўстрыя
Jean-Pierre Biebuyck	Бельгія
Jerom Jan Joos	Бельгія
Sophie Karlshausen	Бельгія
Maxime Patrice Woitrin	Бельгія
Jana Bedanová	Чэхія
Dita Bicanovska	Чэхія
Darab Gajar	Чэхія
Šárka Havránková	Чэхія
Veronika Hirzel	Чэхія
Petr Janousek	Чэхія
Eva Janu	Чэхія
Karel Kovanda	Чэхія
Lubor Kysucan	Чэхія
Magdaléna Leichtová	Чэхія
Martin Nekola	Чэхія
Pavel Pinkava	Чэхія
Petr Pojman	Чэхія
Jirí Škvor	Чэхія

Tomáš Trampota	Чэхія
Grethe Bille	Данія
Inge Christensen	Данія
Mette Ekerøth	Данія
Bo Gullack Flindt	Данія
Helle Ibsen	Данія
Niels Mattias Jegind	Данія
Kirsten Lind	Данія
Gedske Messell	Данія
Flemming Bjørk Pedersen	Данія
Ingrid Margrethe Poulsen	Данія
Niels Christian Rasmussen	Данія
Erik Thau-Knudsen	Данія
Ly Metsis	Эстонія
Harri Jukka Koponen	Фінляндыя
Verna Hannele Leinonen	Фінляндыя
Vilma Reeta Peltonen	Фінляндыя
Juha Petteri Pikkanen	Фінляндыя
Maria Sinikukka Saari	Фінляндыя
Alice Bordaçarre	Францыя
Johanna Bouye	Францыя
Marine Dumeurger	Францыя
Naïs Habermacher	Францыя
Kilian Hocquart De Turtot	Францыя
Vincent Lena	Францыя
Frank Aischmann	Германія
Hermann Backfisch	Германія
Hans Wulf Bartels	Германія
Maria Bramer	Германія
Helmut Brocke	Германія
Reinhard Brysch	Германія
Peter Hugo Paul Bussmann	Германія
Hendrik Marten Buurmann	Германія
Torsten Alexander Fix	Германія
Walter Goepfert	Германія
Sebastian Gräfe	Германія
Andreas Hasenknopf	Германія
Michael Haussmann	Германія
Bernhard Thomas Heck	Германія
Nico Heinemann	Германія
Bernd Ilg	Германія
Kristian Kampfner	Германія
Hanns Christian Klasing	Германія
Karen Knipp-Rentrop	Германія
Harald Arthur Koehrsen	Германія
Annelie Koschella	Германія
Jutta Gisela Krause	Германія
Günter Lang-Lendorff	Германія
Evelyn Maib-Chatré	Германія
Edith Maria Mueller	Германія
Rainer Rudolf Otter	Германія
Alexandra Priess	Германія

Horst Edlef Proetel	Германія
Yuna Gwenaelle Rault D'inca	Германія
Ulrike Christa Rockmann	Германія
Helmuth Josef.Schlagbauer	Германія
Martin Ludwig Schmid	Германія
Christine Smers	Германія
Jaime Roberto Sperberg	Германія
Angela Tenbruck	Германія
Joachim Gustav Tschesch	Германія
Tímea Andics	Венгрыя
Henrietta Balajthy	Венгрыя
Zoltan Ferenc Balogh	Венгрыя
Gyozo Jozsef	Венгрыя
Krisztina Wittek	Венгрыя
Dermot Christopher Ahern	Ірландыя
Frances Margaret Ball	Ірландыя
Noel Brennan	Ірландыя
Eithne MacDermott	Ірландыя
John Mulvihill	Ірландыя
Riccardo Alfieri	Італія
Paolo Carlotto	Італія
Riccardo Lepri	Італія
Ermina Martini	Італія
Antonia Scione	Італія
Arianna Scione	Італія
Toshihiko Ueno	Японія
Hiroyuki Urabe	Японія
Almagul Alpysbayeva	Казахстан
Zhupar Kulmaganbetova	Казахстан
Aliya Lepessova	Казахстан
Murat Laumulin	Казахстан
AlisherNauruzov	Казахстан
Arman Mukhamejanov	Казахстан
Dagnija Lace-Ate	Латвія
Domantas Andriušius	Літва
Vytautas Beniusis	Літва
Konstantinas Dureiko	Літва
Alnis Kiskis	Літва
Paulius Koroliovas	Літва
Tadas Kubilius	Літва
Irena Paukštyte	Літва
Veronika Senkute	Літва
Gitana Sukaityte	Літва
Dainida Valsiunaite	Літва
Max Bader	Нідэрланды
Onno Willem Hattinga Van't Sant	Нідэрланды
Lena Francina Hemmink	Нідэрланды
Margriet Josephine Teunissen	Нідэрланды
Esther Wilhelmina Van Den Heuvel	Нідэрланды
Jean Jackob Van Der Hoeven	Нідэрланды
Maita Manja Van Der Mark	Нідэрланды
Christina JohannaVan Hout	Нідэрланды

Servatius Maria Wiemers	Нідэрланды
Dag Hellesund	Нарвегія
Jorun Lunestad	Нарвегія
Maren Sagvaag Retland	Нарвегія
Torstein Taksdal Skjeseth	Нарвегія
Mateusz Bajek	Польшча
Aleksandra Magdalena Grabowska-Henschel	Польшча
Natalia Kertyczak	Польшча
Arkadiusz Legiec	Польшча
Grzegorz Lewocki	Польшча
Paulina Lukawska	Польшча
Katarzyna Anna Materkowska	Польшча
Bartosz Piechowicz	Польшча
Zbigniew Grzegorz Rokita	Польшча
Anna Berenika Siwirska	Польшча
Joanna Halina Smigiel	Польшча
Katarzyna Anna Sobieraj	Польшча
Marta Stefanowicz	Польшча
Jan Strzelecki	Польшча
Marta Maria Tomaszkiwicz	Польшча
Romulus Banu	Румынія
Irina Emanuela Darie	Румынія
Laura Gradinariu	Румынія
Mariana Ionescu	Румынія
Costina-Alexandra Mardale	Румынія
Alexandra-Diana Radu	Румынія
Gabriel Szekely	Румынія
Aurelia Nicoleta Titirez	Румынія
Anton Andreev	Расійская Федэрацыя
Elena Antipova	Расійская Федэрацыя
Alexander Arefiev	Расійская Федэрацыя
Pavel Artamonov	Расійская Федэрацыя
Sergey Baburkin	Расійская Федэрацыя
Alexander Bedritskiy	Расійская Федэрацыя
Alexander Belosheev	Расійская Федэрацыя
Boris Bodrov	Расійская Федэрацыя
Elizaveta Borisova	Расійская Федэрацыя
Aslan Botashev	Расійская Федэрацыя
Natalia Bronnikova	Расійская Федэрацыя
Sergei Cherkalin	Расійская Федэрацыя
Aleksei Dedenkulov	Расійская Федэрацыя
Vladislava Fadeeva	Расійская Федэрацыя
Maria Frolova	Расійская Федэрацыя
Alena Gudkova	Расійская Федэрацыя
Alexander Ignatov	Расійская Федэрацыя
Kirill Khandogin	Расійская Федэрацыя
Konstantin Kolpakov	Расійская Федэрацыя
Svetlana Korzhova	Расійская Федэрацыя
Pavel Kurochkin	Расійская Федэрацыя
Victoria Loginova	Расійская Федэрацыя
Svetlana Lyapustina	Расійская Федэрацыя
Nikolai Makarov	Расійская Федэрацыя

Dmitry Makarov	Расійская Федэрацыя
Polina Medvedeva	Расійская Федэрацыя
Maria Nikiforova	Расійская Федэрацыя
Anatoly Odintsov	Расійская Федэрацыя
Vasily Orlovets	Расійская Федэрацыя
Andrey Osmakov	Расійская Федэрацыя
Yuliana Petrenko	Расійская Федэрацыя
Evgenia Piryazeva	Расійская Федэрацыя
Maria Pomerantseva	Расійская Федэрацыя
Vladimir Popov	Расійская Федэрацыя
Alexander Posylkin	Расійская Федэрацыя
Aleksandr Prusov	Расійская Федэрацыя
Oleg Rogoza	Расійская Федэрацыя
Gennady Ryabkov	Расійская Федэрацыя
Juliia Safronova	Расійская Федэрацыя
Alexey Sazhinov	Расійская Федэрацыя
Aleksandr Shalak	Расійская Федэрацыя
Ekaterina Shcheglova	Расійская Федэрацыя
Veronika Shmeleva	Расійская Федэрацыя
Sergei Shulga	Расійская Федэрацыя
Wilyam Smirnov	Расійская Федэрацыя
Yury Spirin	Расійская Федэрацыя
Svyatoslav Terentev	Расійскай Федэрацыі
Elizaveta Titkova	Расійская Федэрацыя
Ksenia Verkholantseva	Расійская Федэрацыя
Alexander Zhurov	Расійская Федэрацыя
Vsevolod Zimin	Расійская Федэрацыя
Maria Zots	Расійская Федэрацыя
Andrei Zuizin	Расійская Федэрацыя
Dusan Kozarev	Сербія
Pavol Demes	Славакія
Katarina Zakova	Славакія
Sergio Aguado Divar	Іспанія
Castro Benito Bruno	Іспанія
Carmen Claudin Urondo	Іспанія
Jose Antonio De Jorge Martínez	Іспанія
Jose Luis González García	Іспанія
Noelia Hurtado Caballero	Іспанія
Silvia Carmen Sanchez Cruz	Іспанія
Bengt Arthur Almqvist	Швецыя
Yvonne Margareta Bengtsson	Швецыя
Aake Lennart Haggren	Швецыя
Torsten Holger Jaeckel	Швецыя
Jan Lennart Myhlback	Швецыя
Ulf Anders Ottosson	Швецыя
Lilian Skoglund	Швецыя
Madeleine Ströje Wilkens	Швецыя
Hans-Ivar Swärd	Швецыя
Jost Herrmann	Швейцарыя
Francine John-Calame	Швейцарыя
Monique Nobs	Швейцарыя
Mariana Rakic	Швейцарыя

Nihat Civaner	Турцыя
Mehmet Munis Dirik	Турцыя
Mehmet Akif Hakan	Турцыя
Anthony Campbell Crombie	Велікабрытанія
Brian Stanley Gifford	Велікабрытанія
Valerie Lynne Kaye	Велікабрытанія
Howard Anthony Knight	Велікабрытанія
Richard Charles Meares	Велікабрытанія
Bernard Joseph Quoroll	Велікабрытанія
Valerie Louisa Solomon	Велікабрытанія
ChloeStokes	Велікабрытанія
Frederick Nigel Summers	Велікабрытанія
Deborah Lynn Alexander	Злучаныя Штаты
Nabil Sirri Al-Tikriti	Злучаныя Штаты
Zenobia Azeem	Злучаныя Штаты
Joe Runyan Babb	Злучаныя Штаты
Robert Balanoff	Злучаныя Штаты
Robert William Becker	Злучаныя Штаты
Klara Bilgin	Злучаныя Штаты
Burdette Lee Burkhart	Злучаныя Штаты
Jeffrey Bruce Clark	Злучаныя Штаты
Augusta Kay Featherston	Злучаныя Штаты
Eli Adam Feiman	Злучаныя Штаты
Thomas Martin Gallagher	Злучаныя Штаты
Elaine Melisa Ginnold	Злучаныя Штаты
Carolyn Sue Hammer	Злучаныя Штаты
William Eric Hassall	Злучаныя Штаты
Hugh James Ivory	Злучаныя Штаты
Gail Chaney Kalinich	Злучаныя Штаты
Quentin Robert Lide	Злучаныя Штаты
Lia Milena Lockert	Злучаныя Штаты
Gerald Augustine Mcdonough	Злучаныя Штаты
Andrea Shelley Mcthomas	Злучаныя Штаты
Barbara Miller	Злучаныя Штаты
Darcie Lynn Nielsen	Злучаныя Штаты
Ruby Gladys Norfolk	Злучаныя Штаты
Deane Workman Parker	Злучаныя Штаты
Constance Ann Phlipot	Злучаныя Штаты
Katharine Ellen Quinn-Judge	Злучаныя Штаты
Ann Randall	Злучаныя Штаты
Robert Joseph Ravenscraft	Злучаныя Штаты
Robert Anthony Reschke Jr.	Злучаныя Штаты
Robert Everett Snyder	Злучаныя Штаты
Miklos Solyom	Злучаныя Штаты
Annee Tara	Злучаныя Штаты
James Trum	Злучаныя Штаты

Доўгатэрміновыя назіральнікі**Цэнтральная каманда МНВ АБСЕ/БДПЧ**

Ambassador Jacques Faure

Кіраўнік місіі

Францыя

MonicaMoravcova

Чэхія

Harald Jepsen	Данія
Elissavet Karagiannidou	Грэцыя
Alice Colombi	Італія
Ahmad Rasuli	Кыргызская Рэспубліка
Stefan Szwed	Польшча
Malgorzata Falecka	Польшча
Alexander Yurin	Расійская Федэрацыя
Yuri Ozerov	Расійская Федэрацыя
Masa Janjusevic	Сербія
Anders Ericsson	Швецыя
Oleksandr Stetsenko	Украіна

Доўгатэрміновыя назіральнікі МНВ АБСЕ/БДПЧ

Naira Khachikyan	Арменія
Tereza Ambrozova	Чэхія
Petra Netukova	Чэхія
Conny Jensen	Данія
Kirsten Joergensen	Данія
Mikko Ilmari Kiehelae	Фінляндыя
Noora Susanna Simola	Фінляндыя
Adeline Elise Marquis	Францыя
Christian Michael Keilbach	Германія
Gottfried Brämer	Германія
Edel Rainer Lingenthal	Германія
Peter McMahon	Ірландыя
GabrieleTervidyte	Літва
Bartholomeus Antonius Steenbergen	Нідэрланды
Onno van der Wind	Нідэрланды
Trude Studsroed Johansson	Нарвегія
Annie-Lise Mjaatvedt	Нарвегія
Zbigniew Cierpinski	Польшча
Artur Grossman	Польшча
Slawomir Szyszka	Польшча
Enver Akhmedov	Расійская Федэрацыя
MaksimBuiakevich	Расійская Федэрацыя
Sergei Ermakov	Расійская Федэрацыя
Alexander Kobrinskiy	Расійская Федэрацыя
Mariet Paranuk	Расійская Федэрацыя
Iurii Shapovalov	Расійская Федэрацыя
Lars Johan Lagergren	Швецыя
Lars ToreTollemark	Швецыя
Per Goeran Wiik	Швецыя
Fabrice Gerard Boule	Швейцарыя
David Philip Godfrey	Велікабрытанія
Stella Mary Hellier	Велікабрытанія
Florence Barna	Злучаныя Штаты
Jessica Cathrine Nash	Злучаныя Штаты
Harold WayneOtto	Злучаныя Штаты
Mitchell Lee Polman	Злучаныя Штаты

ІНФАРМАЦЫЯ ПРА АБСЕ/БДПЧ

Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) з'яўляецца асноўнай арганізацыяй АБСЕ, якая дапамагае краінам-удзельніцам "забяспечыць поўнае выкананне правоў чалавека і асноўных свабод, прытрымлівацца літары закону, падтрымліваць прынцыпы дэмакратыі і (...) будаваць, умацоўваць і абараняць дэмакратычныя інстытуты, а таксама развіваць талерантнасць у грамадстве » (Дакумент Хельсінскага саміту 1992 года). Гэта называюць чалавечым вымярэннем АБСЕ.

АБСЕ/БДПЧ, якое базуецца ў Варшаве (Польшча), было створана як Бюро па свабодных выбарах на Парыжскім саміце 1990 года. Яно пачало сваю дзейнасць у маі 1991 года. Праз год назва арганізацыі была зменена для таго, каб адлюстроўваць пашыраны мандат, які ўжо ўключаў правы чалавека і дэмакратызацыю. Сёння ў арганізацыі працуе больш за 130 супрацоўнікаў.

АБСЕ / БДПЧ з'яўляецца вядучай арганізацыяй у Еўропе ў галіне **назірання за выбарамі**. Кожны год Бюро каардынуе і арганізуе накіраванне тысяч назіральнікаў для ацэнкі выбараў ў рэгіёне АБСЕ на прадмет адпаведнасці абавязальніцтвам перад АБСЕ, іншым міжнародным стандартам дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Унікальная метадыка дазваляе правесці паглыблены аналіз выбарчага працэсу ў цэлым. З дапамогай праектаў АБСЕ/БДПЧ дапамагае краінам-удзельніцам палепшыць іх выбарчую сістэму.

Дзейнасць Бюро ў галіне **дэмакратызацыі** ахоплівае: вяршэнства закона, заканадаўчую падтрымку, дэмакратычнае кіраванне, міграцыю і свабоду перамяшчэння, гендэрную роўнасць. Штогод АБСЕ/БДПЧ рэалізуе шэраг мэтых праграм дапамогі ў мэтах развіцця дэмакратычных структур.

АБСЕ/БДПЧ таксама аказвае садзейнічанне дзяржавам-удзельніцам у выкананні іх абавязальніцтваў па абароне **правоў чалавека** і асноўных свабодаў у адпаведнасці з абавязальніцтвамі перад АБСЕ па чалавечым вымярэнні. Гэта дасягаецца шляхам працы з рознымі партнёрамі ў мэтах развіцця супрацоўніцтва, умацавання патэнцыялу і абмену вопытам у тэматычных галінах, уключаючы правы чалавека ў барацьбе з тэрарызмам, узмацненне абароны правоў чалавека ахвяр гандлю людзьмі, адукацыя ў галіне правоў чалавека, маніторынг і справаздачнасць па правах чалавека, а таксама правы чалавека жанчын і бяспека.

У вобласці **талерантнасці і недыскрымінацыі**, АБСЕ/БДПЧ аказвае падтрымку краінам-удзельніцам у іх рэакцыі на злачынствы на глебе нянавісці і праявы расізму, ксенафобіі, антысемітызму і іншых формаў нецярпімасці. Дзейнасць у гэтай сферы сканцэнтравана на наступных напрамках: заканадаўства; навучанне праваахоўных органаў; маніторынг, справаздачнасць, назіранне і рэакцыя на злачынствы і інцыдэнты на глебе нянавісці; таксама адукацыйная дзейнасць для усталявання талерантнасці, павагі і ўзаемаразумення.

АБСЕ/БДПЧ кансультуе краіны-ўдзельніцы па пытаннях палітыкі ў дачыненні да нацыянальнасцяў **рома і сінці**, садзейнічаючы павышэнню магчымасцяў і арганізацыі кантактаў у супольнасцях рома і сінці, што спрыяе ўдзелу асоб гэтых нацыянальнасцяў у рабоце заканадаўчых органаў.

Уся дзейнасць БДПЧ ажыццяўляецца ў цесным супрацоўніцтве з краінамі-удзельніцамі АБСЕ, арганізацыямі АБСЕ і палявымі місіямі, а таксама з міжнароднымі арганізацыямі. Больш падрабязная інфармацыя даступная на сайце (www.osce.org/odihr).